

ВАРТОВІ ДОВКІЛЛЯ ДОНБАСУ

Роль громадських організацій у вирішенні
екологічних проблем Донеччини і Луганщини

Група дослідників:

Інна Семененко
Андрій Жидков
Сергій Кудрявцев
Руслан Галгаш
Валентина Абалмасова
Тетяна Сігаєва

Дослідження виконано в межах Ініціативи з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні, що здійснюється Міжнародним фондом «Відродження» за фінансової підтримки Швеції.

Погляди авторів не обов'язково збігаються з офіційною позицією Міжнародного фонду «Відродження» і Швеції.

Зміст

Вступ	4
1. Цілі та завдання дослідження	5
2. Аналіз ІГС, що брали участь у дослідженні	7
3. Стан довкілля Донбасу до та після початку збройного конфлікту	9
4. Дослідження, що розглядають питання довкілля Донбасу і діяльності ІГС у цій сфері	15
5. Діяльність органів влади у напрямі вирішення проблем довкілля Донбасу: екологічні політики і програми, співпраця з громадськістю	18
6. Діяльність міжнародних організацій у напрямі вирішення проблем довкілля Донбасу: дослідження, програми, окремі грантові конкурси	21
7. Основні пріоритети діяльності ІГС в екологічному напрямі	22
8. Діяльність ІГС у сфері вирішення проблем довкілля Донбасу	35
9. Потреби і ризики діяльності ІГС щодо діяльності у довкілльовій сфері	45
10. Роль ІГС у вирішенні проблем довкілля Донбасу	49
Висновки	51
Додатки	55
А. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з Україною в період 2010-2019 років (стан атмосферного повітря)	55
Б. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з Україною в період 2010-2019 років (стан водних ресурсів)	60
В. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з Україною в період 2010-2019 років (забруднення внаслідок сільськогосподарської діяльності)	63
Г. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з Україною в період 2010-2019 років (поводження з відходами)	64
Д. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з Україною в період 2010-2019 років (інвестиції в довкілля)	66

Вступ

Донбас (території Донецької і Луганської областей) є промисловим регіоном, з великою щільністю населення та промислових підприємств, переважно видобувної галузі, важкого машинобудування, хімічної та металургійної промисловості, тому проблеми довкілля на цій території існували з початку його індустріалізації.

З початком збройного конфлікту ситуація різко змінилася у бік погіршення. Втрата контролю державою над частинами території Донецької та Луганської областей призвела до втрати контролю у тому числі і над станом довкілля на цих територіях. Частина промислових підприємств як на підконтрольній території, так і на окупованій припинила, або скоротила свою роботу, але одночасно із зниженням навантаження від промислового забруднення з'явилися ризики неконтрольованих скидів відходів в ріки, зростання викидів у повітря, забруднення через шахтні води, відкачка яких зупинилася, тощо.

Окремим напрямом є шкода, яку нанесли довкіллю бойові дії. Це і безпосередня шкода від обстрілів, вирубки та підпалів лісів, знищення місць гніздування птахів, тощо, і неможливість повноцінно контролювати поголів'я диких тварин у сірій зоні, проводити заходи по регулюванню чисельності хижаків, хвороб, які переносяться з дикими тваринами тощо.

Ситуація з екологією на Донбасі під час збройного конфлікту є унікальною для України та Європи і потребує ретельного дослідження одночасно із взаємним впливом екологічного стану і суспільства один на одного. В сучасних умовах важливим рушієм для вирішення екологічних проблем Донбасу є інститути громадянського суспільства (ІГС), які працюють у Донецькій та Луганській області в галузі захисту довкілля Донбасу.

Предметом дослідження є ІГС Донецької та Луганської області, які працюють, або намагаються найближчим часом працювати у галузі захисту довкілля. Ці ІГС можуть бути як офіційно зареєстрованими групами по типу громадських організацій, підрозділів навчальних закладів, державних та комунальних установ, так і неформальними групами по типу груп у Фейсбуці, і навіть окремими активістами – фізичними особами.

В ході дослідження було виявлено характеристики ІГС, такі як дата реєстрації (якщо вона є), кількість активних членів, рівень діяльності організації, організаційна форма, досвід роботи у напрямі захисту довкілля, джерела фінансування тощо. Також в ході дослідження виявлялися інтереси ІГС, якими проблемами довкілля вони займаються, які проблеми довкілля Донбасу вважають важливими, не беручи до уваги, чи займаються вони цими проблемами самі. Виявлялося, чи проводять ІГС заходи з еко-тематики, які саме, та що їм потрібно для більш ефективної роботи в зазначеному напрямі. Аналізувалися також можливі ризики для ІГС, які діють в галузі захисту довкілля Донбасу.

Окремим напрямом дослідження була діяльність влади, як центральної, так і органів місцевого самоврядування у напрямі захисту довкілля Донбасу, і діяльність міжнародних організацій у галузі вирішення проблем довкілля Донбасу за останні три роки. В даному напрямі була проаналізована взаємодія влади та громадянського суспільства, а також повнота звітності влади перед громадськістю та інформування про свою діяльність в галузі охорони довкілля.

1 Цілі та завдання дослідження

Цілі дослідження:

- Отримати мапу інтересів і реальної залученості громадських організацій, зареєстрованих та активних у Луганській і Донецькій областях (на територіях, підконтрольних уряду України), до формування місцевих екологічних програм та вирішення екологічних питань;
- Виявити актуальні потреби ІГС, які опікуються питаннями захисту довкілля Донбасу.

Для отримання поставлених цілей були реалізовані такі завдання:

- Розроблений і узгоджений план проведення дослідження;
- Пошук і аналіз інших досліджень, що розглядають питання діяльності ІГС у сфері захисту довкілля;
- Пошук і аналіз інформації щодо стану довкілля Донбасу до та після початку військового конфлікту та екологічних програм і політик органів влади;
- Пошук і аналіз інформації про діяльність донорів, спрямованої на вирішення довкіллевих проблем на Донбасі;
- Виявлення громадських організацій та ініціативних груп, зареєстрованих / активних на території Луганської і Донецької областей, діяльність яких стосується захисту довкілля;
- Підготовка питань для інтерв'ю та фокус-груп;
- Виїзди до громад, проведення інтерв'ю і фокус-груп з громадськими організаціями та ініціативними групами, проведення додаткових зустрічей з ІГС для виявлення потреб за необхідністю (були проведені 6 офлайн фокус-груп і 3 онлайн фокус-групи та додаткові телефонні дзвінки – уточнення інформації);
- Обробка результатів інтерв'ювання, аналіз і структуризація даних, мапування ІГС, мапування проблем і потреб ІГС;
- Підготовка звіту «Роль громадських організацій у вирішенні питань довкілля Донбасу».

Результати дослідження включають:

- Аналітичні дані щодо діяльності ІГС та донорів, спрямованої на вирішення довкіллевих проблем Луганської і Донецької областей;
- Визначена роль виявлених ІГС в процесах, що стосуються екологічної проблематики на Донбасі;
- Визначені потреби виявлених ІГС щодо діяльності у довкіллевій сфері.

Учасники дослідження:

- Дослідницька група (6 осіб: 4 – з Луганської області, 2 – з Донецької області, + експертка-соціологиня);
- Представники громадськості (громадські організації, ініціативні групи), які зареєстровані / активні в Луганській і Донецькій областях та опікуються питаннями захисту довкілля;
- Представники міжнародних організацій, які працюють в Луганській та Донецькій областях та опікуються питаннями захисту довкілля;
- Представники органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

2 Аналіз ІГС, що брали участь у дослідженні

В процесі дослідження було опитано 145 інститутів громадянського суспільства (ІГС), серед яких переважна кількість – це громадські організації. Окрім громадських організацій з опитаних наявні окремі активісти, ініціативні групи, громадські спілки. З них для аналізу відібрано 125 організацій, які поставили екологічний напрямок серед пріоритетів своєї діяльності (нинішньої або майбутньої) та виділили конкретні напрями роботи, за якою готові здійснювати діяльність в цілому або окремі проекти та заходи.

Більша кількість опитаних інститутів громадянського суспільства зареєстровані і знаходяться в Донецькій області – 61%. В Луганській області зареєстровані 35% опитаних ІГС. Інші регіони охоплюють 4% від опитаних.

Інститути громадянського суспільства, які опікуються екологічною тематикою Донбасу, представлені переважно як громадські організації – юридичні особи – 65% від опитаних. Активісти та ініціативні групи складають відповідно 6% і 7%. В рамках дослідження були опитані також підрозділи закладів вищої освіти (кафедри і центри), які здійснюють підготовку фахівців-екологів або викладають відповідні дисципліни екологічного спрямування. Дуже часто вони виступають як ініціативні групи, організовують і проводять заходи з екологічної тематики, та об'єднують біля себе велику кількість людей. До цієї форми були віднесені також дитячі-молодіжні центри позашкільної освіти. Кількість таких підрозділів серед загальної кількості опитаних ІГС складає 9%. Інші категорії, які складають 13% від опитаних, включають консультативно-дорадчі органи органів місцевого самоврядування, шкільні гуртки, громадські спілки і громадські об'єднання, благодійні організації та інші форми.

За місцем екологічних питань (питань захисту довкілля) у напрямках діяльності ІГС можна поділити на такі групи: 24 ІГС або 19% від опитаних вважають питання захисту довкілля своїм головним напрямом діяльності. З них 17 зареєстровані в Донецькій області, 5 – у Луганській області, 2 – в інших областях, але здійснюють свою діяльність у тому числі на території Донецької і Луганської областей. 14 ІГС, які вважають питання захисту довкілля головним напрямом, є громадськими організаціями; 3 – ініціативними групами. 7 ІГС зазначили про національний рівень діяльності у напрямі захисту довкілля, 6 – міжрегіональний, 5 – регіональний, 6 – місцевий.

Близько половини всіх опитаних ІГС – 67 або 54% – вважають питання / захисту довкілля одним із напрямів своєї діяльності. 39 з них знаходяться в Донецькій області, 26 – в Луганській, 2 – в інших областях. 29 опитаних ІГС або 24% займаються питаннями захисту довкілля епізодично. З них 17 – з Донецької області, 11 – з Луганської, 1 – з іншої. 3% опитаних організацій не займаються екологічною проблематикою, але планують займатися або приєднатися до інших ініціатив.

Більше половини ІГС (70 або 54%) визначили рівень своєї діяльності в межах одного населеного пункту або територіальної громади. 31 ІГС або 25% зазначили про регіональний рівень діяльності (в межах одного регіону) в напрямі екологічних питань і захисту довкілля.

12 ІГС або 10% здійснюють свою діяльність у напрямі захисту довкілля на міжрегіональному рівні (в межах двох або більше областей, у тому числі Донецькій та/або Луганській області).

11 ІГС або 9% від опитаних здійснюють свою діяльність на національному рівні. З них 7 знаходяться в Донецькій області, 3 – в інших областях, і лише 1 – з Луганської області. 6 ІГС є громадськими організаціями.

Розподіл ІГС за роком початку діяльності у напрямі захисту довкілля не є рівномірним. Лише 7 ІГС або 6% від опитаних ІГС почали свою діяльність до 2000 року, з них – жодної з Луганської області. За наступні 10 років було створено лише 11 ІГС або 9% від опитаних. З 2011 по 2015 роки приріст складав 18 ІГС. За останні 5 років переважна кількість опитаних ІГС розпочали свою діяльність в екологічному напрямі – 84 або 68% опитаних ІГС. 3% опитаних ІГС не надали точну інформацію щодо року початку діяльності у напрямі екологічних питань та захисту довкілля Донбасу. Динаміка зростання кількості ІГС по рокам представлена на рис. 6.

Розмір команд ІГС, що опікуються станом довкілля Донбасу, як правило, не є великим. Розподіл кількості осіб в командах ІГС, що опікуються довкіллям Донбасу, представлений на рис. 7. 86 респондентів або 69% зазначили, що кількість осіб в їх командах складає до 10 осіб. Іноді буває ситуація, коли питанням довкілля опікується лише 1-2 особи в команді. Половина від зазначених 69% - це команди від 1 до 5 осіб. 17% опитаних ІГС зазначили про розмір команди 11-20 осіб. Розподіл решти не перевищує 3% від загальної кількості осіб.

3 Стан довкілля Донбасу до та після початку збройного конфлікту

Донецька та Луганська області (далі Донбас) завжди відносились до промислово розвинених регіонів України. Наявність великої кількості підприємств важкої, металургійної, хімічної промисловості тощо, їх концентрування на відносно невеликих територіях, де одночасно спостерігалась велика щільність населення, призводило до значного антропогенного навантаження та спричиняло проблеми із станом довкілля. Частина промислової території Луганської і Донецької областей генерували близько 40% викидів до атмосфери, води та ґрунту від загального обсягу викидів по Україні. Суттєвим було техногенне навантаження на повітря, надра і воду, повітря, що більш ніж в 5 разів перевищувало таке навантаження на решті території України¹.

Стан довкілля та здоров'я населення на Донбасі завжди були такими, що викликали занепокоєння з боку дослідників. Проте збройний конфлікт, який почався у 2014 році на Сході України, привернув увагу, насамперед, до соціально-економічних питань, забравши увагу від екологічних проблем. Збройний конфлікт беззаперечно вплинув на всі сфери життя, у тому числі і на стан довкілля. Військові дії та їх підтримка, інституційні зміни, міграційні процеси, скорочення економічного зростання, зменшення доходів громадян – всі ці фактори прямо чи опосередковано впливають і на стан навколишнього середовища.

Для аналізу стану довкілля Донбасу до та після початку збройного конфлікту були використані статистичні дані Державної служби статистики України за 2020 рік², звіти неурядових організацій³, наукові публікації, звіти органів влади та місцевого самоврядування. За наявності даних і для виокремлення саме специфіки Донбасу здійснювалось порівняння статистичних даних Донецької та Луганської областей із загальнонаціональними показниками. Крім того, проводилось порівняння даних окремо для Донецької та Луганської областей. Такий аналіз проведений по всім основним показникам, що підлягають статистичній обробці. Відображення статистичних даних наведено на рисунках та в таблицях в Додатку А.

Забруднення атмосфери (додаток А)

В умовах збройного конфлікту забруднення в Донецькій області в частині викидів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел залишається дуже інтенсивним та являє собою серйозну екологічну проблему. Для Луганської області ця проблема стала навіть меншою, ніж в середньому по Україні, тобто у цій сфері збройний конфлікт мав позитивний екологічний ефект.

Порівняльний аналіз дозволяє стверджувати, що Донецька область залишається значно більш небезпечною для населення з точки зору викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, ніж Україна в цілому. У той же час, викиди в Луганській області з початку збройного конфлікту стали меншими, ніж середні по Україні, в розрахунку на одну особу.

¹ Паспорт Луганської області. Розвиток в динаміці. 2016. Сєвєродонецьк: Луганська обласна державна адміністрація, 2017. 39 с.

² Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

³ Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/6/3/362581_0.pdf

В умовах збройного конфлікту, основними видами економічної діяльності, що впливають на викиди забруднювачів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел, є:

- в Донецькій області – добувна і переробна промисловість, постачання електроенергії;
- в Луганській області – добувна промисловість та енергетика.

Причому обсяги викидів в Луганській області є в десятки (а за деякими показниками – в сотні) разів меншими, ніж в Донецькій області. Головна екологічна загроза від викидів забруднювачів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел зосереджена саме в Донецькій області в найбільших промислових населених пунктах – Маріуполі, Кураховому, Світлодарську, Райгородці.

Забруднення водних ресурсів (додаток Б)

Забір води з природних водних об'єктів, забруднення води внаслідок промислової діяльності із утворенням промислових стічних вод і зливових стоків з наступним скиданням зворотних вод у поверхневі водойми – ці чинники завжди були актуальною екологічною проблемою для промислово розвинутого Донбасу. З початком бойових дій обсяги виробництва в регіоні значно скоротились, але проблема раціонального водокористування залишається актуальною.

Для Донбасу в цілому динаміка зміни даного показника відповідає загальнонаціональній – різке зменшення після 2014 року з невеличким зростанням в 2018-2019 роках. Але аналіз окремих областей показує, що в Донецькій області приріст водозабору є більш інтенсивним, ніж в Луганській області, а абсолютна кількість водозабору для Донецької області в 18,4 рази перевищує цей показник для Луганської області. Тобто втрата природного водного фонду для Донбасу це майже цілком проблема саме Донецької області.

Отже, для Донецької області питання збереження водних ресурсів та розвитку технологій очищення стічних вод є значно більш актуальним завданням, ніж для Луганської області, де промисловість та сільське господарство не показують високі темпи розвитку. Співвідношення показників поміж Луганською та Донецькою областями є таким, що можна стверджувати що проблема очищення стічних вод на Донбасі є першочерговою проблемою саме для Донецької області.

Структура водоспоживання показує, що Донецька область переважно витрачає воду на виробництво, що буде призводити до її забруднення саме відходами промислових підприємств, а в Луганській області суттєва частка води витрачається на санітарногігієнічні потреби, і це буде призводити до забруднення стічних вод фосфатами, ПАВ тощо. Відповідно до такого розподілу потрібно вибудовувати стратегію збереження та відновлення водних ресурсів в цих регіонах, а також передбачати відповідні технології водоочищення.

Слід зазначити, що ані Донецька, ані Луганська область не витрачає суттєвої кількості води для сільського господарства, тому проблема забруднення водних ресурсів пестицидами, гербіцидами та мінеральними добривами для Донбасу є менш гострою, ніж для України в цілому.

Актуальність проблеми стічних вод може характеризувати показник водовідведення. Слід зазначити, що після падіння обсягу стічних вод на початку 2015 року протягом наступних років для України в цілому зберігалась тенденція до збереження постійних значень обсягів водовідведення. Але для Донецької області динаміка відрізняється – кількість стічних вод невинно зростає, що свідчить про інтенсивну роботу промислових підприємств. В Луганській області цей показник не збільшується, що відповідає загальній картині глибокої економічної кризи цього регіону і, відповідно, низьких показників генерування промислових відходів всіх типів.

В цілому по Донбасу спостерігається тенденція до збільшення кількості стічних вод, але понад 96,5% їх кількості припадає на Донецьку область. Відповідно проблема будівництва нових та реконструкції старих технологій водоочищення є особливо актуальною саме для Донецької області, а специфіка цих технологій повинна передбачати можливість видалення з стічних вод відходів важкої промисловості, металургії та енергетики.

Незважаючи на велику різницю в обсягах стічних вод, і для Луганської, і для Донецької області вкрай актуальною є проблема скидання шахтно-кар'єрних стоків, тому саме проблема підтоплення шахт є актуальною для Донбасу в цілому. Це обумовлює необхідність мати комплексну стратегію по зменшенню негативного впливу шахтно-кар'єрних вод на якість водних ресурсів для всього регіону.

Кількість підприємств в Донецькій області, що скидають промислові стоки, в 4 рази перевищує кількість підприємств Луганської області, а кількість стічних вод в 47 разів вище в Донецькій області порівняно з Луганською областю. При цьому обсяг шахтно-кар'єрних вод лише в 3,6 рази вище для Донецької області. Отже, зусилля екологів на Донбасі мають бути також зосереджені на вирішенні проблем стоків в водойми в Донецькій області і проблемами шахтних вод на всьому Донбасі.

Забруднення, що виникають через внесення добрив і застосування пестицидів (Додаток В)

Після початку збройного конфлікту, окупації частини території Донбасу, на якій розташовані промислові об'єкти та їх руйнування, більше уваги почали приділяти розвитку сільського господарства. Проблеми екологічного характеру, що виникають при активному внесенні мінеральних добрив та пестицидів в ґрунт є актуальними для Луганської і Донецької областей.

Попри збройний конфлікт, питома кількість мінеральних добрив, яка щорічно вноситься в ґрунт, щорічно зростає, як в Україні в цілому, так і в Донецькій і Луганській областях. За останні роки Донецька область за цим показником навіть перевищила середні показники по країні. Це позитивно позначається на економічному розвитку територій, проте збільшує навантаження на екосистему. Якщо динаміка щодо збільшення питомої кількості мінеральних добрив буде зберігатись, то шкода для водних об'єктів може бути такою ж, як і від діяльності промислових підприємств.

Утворення відходів та поводження з ними (Додаток Г)

Проблема промислових та побутових відходів в Україні є надзвичайно актуальною, бо їх кількість постійно збільшується, а технології переробки та утилізації майже не розвиваються.

Після падіння показників абсолютної кількості відходів в період з 2010 по 2015 роки, викликаного окупацією частини територій та руйнуванням або припиненням дії промислових підприємств, кількість відходів знову почала поступово збільшуватися.

Динаміка утворення відходів по Україні в цілому є вищою, ніж окремо в Донбасі. Якщо в Донецькій області спостерігається поступове, хоч і невелике збільшення, то в Луганській області кількість відходів майже не змінюється. Тому проблема технологій переробки є більш гострою саме для Донецької області. Графік не відображає відходи за класами, тому для окремих випадків ситуація може суттєво відрізнятись. Наприклад, проблема побутових відходів та несанкціонованих сміттєзвалищ є завжди актуальною для всіх регіонів у всі роки.

Відходи I-III класів небезпеки недостатньо ефективно переробляються та утилізуються. Ситуація із відходами I класу небезпеки є найбільш загрозливою – технологій їх утилізації, спалювання або захоронення на Донбасі майже немає. У зв'язку з цим виникають проблеми їх потенційної шкоди довкіллю, в тому числі і при транспортуванні таких відходів в інші регіони до місць переробки.

Ситуація з поводженням з відходами II класу небезпеки є кращою: в Донецькій області такі відходи утилізуються навіть в більшій кількості, ніж генеруються. Крім того, наявні технології їх спалення. Луганська область в цьому питанні значно відстає від Донецької області і від всієї України: в області утилізується менше 10% відходів II класу небезпеки.

Відходи III класу генеруються в більшій кількості, ніж утилізуються і в Донецькій, і в Луганській областях. Особливістю Луганської області є спалювання більшості відходів цього класу, що призводить до забруднення повітря, але водночас зменшує кількість відходів, що накопичуються на полігонах.

Щодо побутових відходів, в Донецькій і Луганській області згідно наявних даних зовсім не проводиться їх переробка: відсутні технології утилізації та спалювання. Вся маса відходів накопичується на сміттєзвалищах.

Стихійні сміттєзвалища є суттєвою екологічною проблемою Донбасу. На представленій мапі стихійних сміттєзвалищ можна побачити, що основна кількість стихійних сміттєзвалищ зосереджена навколо промислових міст.

Інвестиції в охорону навколишнього природного середовища (Додаток Д)

Навіть в умовах збройного конфлікту в Україні спостерігається позитивна динаміка: щорічно все більше і більше коштів спрямовується на вирішення екологічних питань. На жаль, це не відноситься до Луганської області – тут навпаки спостерігається негативна тенденція. Це є прямою загрозою для стану довкілля, бо хронічне недофінансування екологічних проєктів призведе до поглиблення проблем, які вже існують. В цілому динаміка по Донбасу є позитивною, але цей ефект досягається за рахунок капітальних інвестицій в Донецькій області. Що стосується поточних витрат, то для Донецької області спостерігається щорічне збільшення обсягів фінансування, тоді як в Луганській області ситуація є нестабільною.

Вплив збройного конфлікту на довкілля

Отже, збройний конфлікт, що триває в Україні з 2014 року, суттєво вплинув на всі сфери життя, в тому числі і на стан довкілля. Падіння економіки, зупинка великої кількості підприємств, окупація територій, міграція населення – всі ці чинники призвели до значної зміни всіх статистичних показників, пов'язаних із охороною довкілля. На перший погляд, збройний конфлікт оказав позитивний вплив на стан довкілля Донбасу через зменшення кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферу та в водні об'єкти, швидкості генерування промислових відходів, та одночасне зростання капітальних та поточних витрат на охорону навколишнього середовища. У той же час антитерористична операція на сході України охопила приблизно 40 тис. кв. км, або майже 7% території всієї країни⁴. За оцінками експертів Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), в результаті військового конфлікту на Сході України на цій території зруйновані екосистеми площею щонайменше 530 тис. га, серед яких 18 природних заповідників загальною площею – 80 тис. га. Постраждало 150 тис. га лісів, у тому числі через лісові пожежі, яких відбулось більше 12 тисяч. Крім того, у регіоні зосереджено 5,5 тис. промислових підприємств і об'єктів інфраструктури, які стануть джерелом значної шкоди для навколишнього середовища в разі пошкодження. Зона бойових дій, в тому числі сільськогосподарські угіддя, начинена боєприпасами, на ліквідацію яких підуть роки. Отже, «Донбас знаходиться на порозі екологічної катастрофи, причина якої – забруднення повітря, ґрунту та води в результаті розривів великої кількості боєприпасів і затоплення промислових підприємств»⁵.

Донбас порівняно з усією країною в цілому показує меншу позитивну динаміку по всіх чинниках, за якими можна оцінити ефективність заходів з охорони довкілля (інвестиції, технології переробки відходів різних класів тощо), але загальні показники (обсяги відходів) покращились в порівнянні з періодом до початку конфлікту. Проте сьогодні відсутній постійний моніторинг і точні дані про стан навколишнього середовища, оскільки відсутні умови для роботи експертів з такого моніторингу через небезпеку військових дій та неможливості здійснити оцінювання стану на тимчасово окупованій території.

Специфіка окупації території виявилась такою, що на неокупованій частині Луганської області майже не залишилось промислових підприємств. Хімічна промисловість кластеру «Сєвєродонецьк-Лисичанськ-Рубіжне» знаходиться в глибокій стагнації з 2012 року і майже не впливає на стан довкілля Луганської області. Ефективно працює лише один великий промисловий об'єкт – Луганська ТЕС (м. Щастя), що дає значну частку викидів забруднювачів в статистичні показники регіону. До початку збройного конфлікту в цілому на території Луганської і Донецької областей існувало 4240 потенційно небезпечних об'єктів. Серед цих об'єктів: «227 шахт, 174 гідротехнічні об'єкти, 784 автомобільні заправні станції АЗС, 15 кар'єрів, 13 залізничних станцій, 128 мостів і шляхопроводів, 18 магістральних трубопроводів, 4 родовища нафти»⁶. Об'єкти на території двох областей мали статус вибухонебезпечних – 2160 об'єктів, радіаційнонебезпечних – 24 об'єкти, пожежонебезпечних – 1320 об'єктів, гідродинамічнонебезпечних – 176 об'єктів, хімічнонебезпечних – 334 об'єкти. Сьогодні наявні лише 176 потенційно небезпечних об'єк-

⁴ Шуть О. Постріл у природу: як військові дії руйнують довкілля в зоні АТО / Наш Киев. 2017. URL: <https://nashkiev.ua/vlast/infografika/postril-ou-prirodou-yak-viys-kovi-dii-vplivayut-na-ekologiyu-ou-zoni-ato.html>

⁵ Донбасс - на пороге экологической катастрофы / Новости ООН. 2018. URL: <https://news.un.org/ru/story/2018/11/1342192>

⁶ Екологічний аспект реінтеграції окупованих районів Донецької та Луганської областей / Державна служба України з надзвичайних ситуацій. 2018. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/82389.html?PRINT>

тів, з них на непідконтрольній території знаходяться 99⁷. Тобто кількість таких об'єктів суттєво зменшилась і в областях в цілому, і на тимчасово окупованих територіях також. Багато з них були зруйновані або припинили своє існування через відсутність постачань та збуту.

Внаслідок саме здійснення бойових дій була порушена робота підприємств, які провадять екологічно небезпечне виробництво. Серед них такі, як Ясинівський, Авдіївський і Єнакіївський коксохімічні заводи, Донецький, Єнакіївський і Макіївський металургійні заводи, Алчевський металургійний комбінат, Лисичанський нафтопереробний завод, Донецький казенний завод хімічних виробів, теплові електростанції м. Луганськ, Слов'янськ, Вуглегірськ та Миронівське, ПрАТ «Севєродонецьке об'єднання Азот», ПАТ «Концерн Стирол», Авдіївський коксохімічний завод, Торецький фенольний завод, Донецький казенний завод хімічних виробів, Стаханівський завод феросплавів. Частина з них зазнала пошкоджень під час активних бойових дій протягом перших двох років конфлікту, інші постраждали протягом наступних років під час бойових дій поблизу лінії зіткнення. Частина зазнала пошкоджень внаслідок тривалого відключення електроенергії та руйнування частини обладнання, що спричинило підтоплення вугільних шахт в Луганській і Донецькій областях. Підтоплення шахт залишається і зараз суттєвою екологічною проблемою через забруднення підземних вод, які потім потрапляють у систему водопостачання населення, а також зміни у ґрунтах, які викликають їх просідання. Це, в свою чергу, впливає на безпеку використання будівель і споруд, а також об'єктів комунікацій. Забруднюючі речовини включають мінеральні солі й важкі метали, у т.ч. хлориди, сульфати, залізо та ін.⁸ Затоплені шахти не можуть бути наразі відновлені та знову експлуатуватися.

Через активні бойові дії підвищився ризик пожеж внаслідок збройного конфлікту, намісні підпали та вибухи боєприпасів. Протягом активної фази антитерористичної операції відбулись декілька тисяч пожеж поблизу лінії зіткнення та у зоні бойових дій, які пошкодили 2970 км² площі територій Луганської і Донецької областей. Під час пожеж постраждали рослинні покриви територій та об'єкти природно-заповідного фонду⁹.

Таким чином, для Донецької області зараз є актуальними ті екологічні проблеми, що зазвичай були актуальні для всього Донбасу: забруднене повітря, велика кількість промислових відходів, забруднення водних об'єктів викидами промислових підприємств. Для Луганської області на перше місце виходять екологічні питання, що напряду не пов'язані із промисловістю: забруднення внаслідок сільськогосподарської діяльності, збереження біорізноманіття, лісові пожежі. Актуальними для всього Донбасу залишається проблема побутових відходів. Кількість їх зростає, а технології переробки та спалювання не розвинуті. В регіоні існує велика кількість стихійних сміттєзвалищ, що додатково погіршують стан довкілля. Також актуальною для всього Донбасу є проблема переробки вже накопичених промислових та побутових відходів. Кількість їх є такою, що це питання стане найактуальнішим для екологів і дослідників у найближчі роки.

⁷ Екологічний аспект реінтеграції окупованих районів Донецької та Луганської областей / Державна служба України з надзвичайних ситуацій. 2018. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/82389.html?PRINT>

⁸ Екологічний аспект реінтеграції окупованих районів Донецької та Луганської областей / Державна служба України з надзвичайних ситуацій. 2018. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/Ostanni-novini/82389.html?PRINT>

⁹ П'ять років бойових дій на сході України. Екологічні проблеми у інфографіці. Київ: Екологічна мережа «Зой», 2019. 11 с.

4 Дослідження, що розглядають питання довкілля Донбасу і діяльності ІГС у цій сфері

Питанням довкілля Донбасу опікуються науковці й міжнародні організації. Проте ці дослідження, як правило, широко не поширюються серед громадськості, а скоріше використовуються у вузькому колі фахівців та зацікавлених осіб.

Щодо наукових публікацій – статей і тез конференцій – їх пошук можна робити на сторінці Google академії^{10, 11}. При чому, кількість таких публікацій є значною – більше десяти тисяч. Самі дослідження присвячені різній тематиці: проблемам екологічної безпеки тимчасово окупованих територій, екологічного стану надр Донбасу, водопостачання, забруднення боєприпасами земель, якості вод басейну р. Сіверський Донець, правового забезпечення екологічного відновлення міст на постконфліктних територіях та ін. Існують наукові публікації і щодо діяльності та ролі ІГС у сфері довкілля, проте вони стосуються України в цілому, а не східних областей. Такі публікації здійснюються, як правило, в межах власних наукових інтересах дослідників і часто мають суто науковий характер.

Наявні інші дослідження, які розглядають питання довкілля Донбасу і виконувались на замовлення різних донорів та установ. Багато з них знаходяться на сайті «Інформаційна система навколишнього середовища на Донбасі» у розділі Бібліотека¹². Найбільш значущі дослідження (на думку дослідницької групи) зведені до таблиці 4.1 – за посиланнями в стовпчику 2 можна отримати інформацію щодо, виконавців та результатів досліджень.

¹⁰ Довкілля Донбасу. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=uk&as_sdt=0%2C5&q=%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F+%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%D1%83&btnG=

¹¹ Екологічні проблеми Донбасу. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?hl=uk&as_sdt=0%2C5&q=%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8+%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B1%D0%B0%D1%81%D1%83&btnG=

¹² The Donbas Environment Information System. URL: <https://deis.menr.gov.ua/lib/>

Таблиця 4.1 – Дослідження, що розглядають питання довкілля Донбасу і діяльності

№	Назва	Посилання на детальну інформацію
1	«Антикорупційний та соціальний вплив відкритих державних даних в екологічній сфері України» (2021 р.)	https://tapas.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Ecology-OD-Impact-Study.pdf
2	«П'ять років бойових дій на сході України. Екологічні проблеми у інфографіці» (2019 р.)	https://www.osce.org/files/f/documents/b/0/445369.pdf
3	«Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на Сході України» (2017 р.)	https://www.osce.org/files/f/documents/6/3/362581_0.pdf
4	«Ukraine Recovery and Peacebuilding Assessment. Analysis of Crisis Impacts and Needs in Eastern Ukraine» (Оцінка відновлення та миробудування України. Аналіз кризових наслідків та потреб у Східній Україні). (2015 р.)	https://deis.menr.gov.ua/lib/files/V2-RPA.pdf
5	«Military Conflict in Eastern Ukraine – Civilization Challenges to Humanity» (Воєнні дії на сході України — цивілізаційні виклики людству) (2015 р.)	http://epl.org.ua/en/human-posts/7250/
6	«Справжня ціна вугілля в умовах війни на Донбасі: погляд крізь призму прав людини» (2017 р.)	https://deis.menr.gov.ua/lib/files/real_price_of_coal_in_war_time_donbas.pdf
7	«Ecological Threats in Donbas, Ukraine. Assessment of ecological hazards in Donbas impacted by the armed conflict in eastern Ukraine» (Екологічні загрози на Донбасі, Україна. Оцінка екологічних небезпек на Донбасі під впливом збройного конфлікту на сході України) (2017 р.)	https://deis.menr.gov.ua/lib/files/Ecological-Threats-in-Donbas.pdf
8	На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України (2017 р.)	https://deis.menr.gov.ua/lib/files/namezhivyzyvannya.pdf
9	Звіт про результати вивчення екологічної ситуації на території Донецької та Луганської області (2018 р.)	https://mtot.gov.ua/files/uploads/Ekologichna-sy%60tuatsiya.pdf
10	Хвостосховища Донбасу (2019 р.)	https://deis.menr.gov.ua/lib/files/456847.pdf
11	«Базове дослідження стану та напрямів розвитку екологічної політики України та перспектив посилення участі організацій громадянського суспільства у розробці та впровадженні політик, дружніх до довкілля» (2018 р.)	https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf?fbclid=IwAR2WBNLqk4jct8rVxKF_AU_34Eu086PXXBSnH-KfOmCIGEH2SpQx6cPMQ44
12	«Звіт з комплексного аналізу стану навколишнього природного середовища та план моніторингу забруднення Донецької та Луганської областей» (2019 р.)	https://deis.menr.gov.ua/lib/files/rpp-report-1-climate-action.pdf
13	«Звіт із проведення цілеспрямованого дослідження щодо систематизації даних та джерел екологічної небезпеки для Донецької та Луганської областей» (2020 р.)	https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/recovery-and-peacebuilding/environmental-situation-report-Donetsk-Luhansk-oblasts1.html
14	«Звіт із проведення цільового екологічного дослідження в Біловодській громаді Луганської області» (2020 р.)	https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/recovery-and-peacebuilding/environmental-situation-report-Bilovodsk.html
15	«Вплив громади на подолання екологічної кризи старо-промислових регіонів, на прикладі Донецької області». Аналітична записка. (2018 р.)	http://old2.niss.gov.ua/articles/272/
16	Опитування «Ставлення населення до питань екології» (2015 р.)	https://dif.org.ua/article/stavlennya-naselennya-do-pitan-ekologii

Отже, питаннями довкілля Донбасу опікуються і державні установи, і міжнародні організації, про що свідчать відповідні дослідження. Узагальнено список інституцій (за винятком державних) можна представити таким чином:

- Група Світового Банку;
- Європейський Союз;
- Координатора проєктів ОБСЄ в Україні;
- Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина»;
- Міжнародний фонд «Відродження»;
- Міністерство міжнародних справ Канади;
- ООН;
- Посольство Великобританії в Києві;
- Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьолля в Україні;
- Програма ООН із відновлення та розбудови миру;
- Проєкт USAID/UK AID «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах/TAPAS»;
- Проєкт Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Права людини в дії»;
- Українська Гельсінська спілка.

Перелік представлених ними досліджень не є вичерпним, а багато з них частково дублюють одне одного. В основному дослідження розглядають лише проблеми довкілля та вплив збройного конфлікту на стан довкілля Донбасу, і не надають інформації щодо ролі ІГС у вирішенні екологічних питань. Лише деякі дослідження фрагментарно містять рекомендації щодо залучення ІГС до вирішення довкіллевих питань.

5 Діяльність органів влади у напрямі вирішення проблем довкілля Донбасу: екологічні політики і програми, співпраця з громадськістю

В Донецькій області на обласному рівні екологією опікується

- Департамент екології та природних ресурсів Донецької державної обласної адміністрації – військово цивільної адміністрації (<https://eco.dn.gov.ua/ua/>);
- Державна екологічна інспекція в Донецькій області (<https://don.dei.gov.ua/>).

В Луганській області відповідними питаннями опікуються

- Департамент комунальної власності, земельних, майнових відносин, екології та природних ресурсів Луганської державної обласної адміністрації – військово цивільної адміністрації (<http://loga.gov.ua/oda/about/depart/municipal>), який перейняв на себе функції Департаменту екології та природних ресурсів (у стадії ліквідації) (<http://www.eco-lugansk.gov.ua/>);
- Державна екологічна інспекція в Луганській області (<https://lg.dei.gov.ua/>).

Департаменти обласних адміністрацій мають власні сайти:

- Для Донецької області це сайт <https://ecology.donoda.gov.ua/>
- Для Луганської області це сайт <http://www.eco-lugansk.gov.ua/>

Перелік регіональних природоохоронних програм в Донецькій області викладено на окремій сторінці <http://ecology.donoda.gov.ua/programi-3/>, яка містить інформацію про всі програми, звіти з їх виконання, додатки, тощо.

Перелік регіональних програм для Луганської області викладено на відповідній сторінці: <http://www.eco-lugansk.gov.ua/2013-12-12-00-50-06-3/2013-12-12-00-50-06-2>.

Питання природного середовища та захисту довкілля Донбасу знайшли відображення у Стратегіях розвитку областей:

- Стратегія розвитку Донецької області до 2027 року: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/doneczka-strategiya-rozvytku-doneczkoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>
- Стратегія розвитку Луганської області до 2027 року: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/strategiya_lugansk_2027_last.pdf.

Перелік регіональних природоохоронних програм, які розроблялися областями за роками, доступний на сайті Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів <https://mepr.gov.ua/content/prirodoohoronni-programi.html>.

Програми, доступні на сайтах державних установ Луганської області:

1. Регіональна програма з охорони навколишнього природного середовища Луганської області на 2019-2025 роки;
2. Регіональна цільова програма моніторингу довкілля Луганської області на період до 2022 року;
3. Регіональна програма з охорони навколишнього природного середовища Луганської області на 2016-2018 роки;
4. Обласна програма з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки, затверджена рішенням Луганської обласної ради від 25.02.2011 № 3/17;
5. Регіональна цільова програма розвитку екологічної мережі Луганської області на 2010-2020 роки, затверджена рішенням Луганської обласної ради від 03.12.2009 № 32/19;
6. Регіональна комплексна програма захисту від підтоплення території міст і селищ Луганської області на 2010-2019 роки, затверджена рішенням Луганської обласної ради від 03.12.2009 № 32/18;
7. Регіональна програма поводження з твердими побутовими відходами у Луганській області, затверджена рішенням Луганської обласної ради від 29.01.2009 № 26/21. (зі змінами згідно розпорядження голови обласної державної адміністрації - керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 31.03.2017 № 195)

На сьогодні діючими є лише перші дві програми. Інші були розроблені достатньо давно, період реалізації програм вже закінчився.

Програми, доступні на сайтах державних установ Донецької області:

1. Програма розвитку регіональних ландшафтних парків Донецької області на період до 2015 року та прогноз до 2020 року;
2. План дій з охорони навколишнього природного середовища Донецької області на 2013-2020 роки;
3. Програма поводження з відходами в Донецькій області на 2016-2020 роки;
4. Регіональна цільова програма щодо здійснення розчистки та регулювання русел річок на 2018-2022 р.;
5. Програма «Чисте повітря Донеччини 2018-2020 роки та прогноз до 2030 року»;
6. Регіональна програма поводження з промисловими відходами в Донецькій області на 2018-2020 роки;
7. Регіональна програма формування та розвитку екологічної мережі в Донецькій області на період 2019-2022 роки;
8. Регіональна програма моніторингу стану довкілля в Донецькій області на період 2020-2024 роки;
9. Міжвідомча регіональна програма «Екологічна просвіта та інформування для сталого розвитку Донеччини на 2020-2025 роки».

Співпраця з громадськістю

Згідно з представленими програмами, залучення громадськості є фрагментарним. В результаті опитування виявлено, що співпраця органів влади і місцевого самоврядування з громадськістю у напрямі вирішення екологічних питань розвивається тільки на підставі особистих відносин між громадськими активістами та представниками ОМС і органів влади. Системної співпраці немає.

За результатами анкетування 40 % опитаних зазначили, що мають проблеми в спілкуванні з владою. Тільки 29 % від тих, хто вказав, що проводить дослідження (розслідування), вказали у якості зацікавлених сторін владу. Лише 25 % опитаних вказали, що отримують підтримку від органів центральної влади або органів місцевого самоврядування.

Кілька опитаних зазначили у якості ризику для своєї діяльності тиск (близько 5%), або байдужість (близько 5%) з боку влади.

6 Діяльність міжнародних організацій у напрямі вирішення проблем довкілля Донбасу: дослідження, програми, окремі грантові конкурси

Після початку військового конфлікту на Донбасі працює багато міжнародних організацій. Їхня увага охоплює різноманітні сфери і приділяється широкому колу проблем, пов'язаних з наслідками збройного конфлікту, реформами, що відбуваються, розбудові громадянського суспільства та ін. Через вплив збройного конфлікту та масові переміщення людей всередині країни, значна кількість організацій почала працювати з наданням допомоги постраждалим від збройного конфлікту, розвитком громадянського суспільства в регіонах, які постраждали від конфлікту, підвищенням соціальної згуртованості і примирення, відновленням критичної інфраструктури, забезпеченням економічного розвитку та сприянням розвитку підприємництва та працевлаштування тощо. Суттєва кількість громадських організацій в Донецькій і Луганській області з'явилась після 2014 року. Такий сплеск обумовлений, з одного боку, активізацією громадянського суспільства, прагненням вирішити проблеми і досягти інтересів окремих груп суспільства, з іншого боку, можливостями, що з'явилися в рамках програм і проєктів міжнародних організацій.

Більшість міжнародних організацій, які працюють на території Донецької і Луганської областей, не займаються суто екологічними проблемами, однак питання довкілля певною мірою вирішуються в межах інших пріоритетів та програм.

Пошук міжнародних організацій, які опікуються вирішенням проблем довкілля Донбасу, проводився шляхом аналізу сайтів, які публікують оголошення про донорські програми, грантові конкурси, можливості для громадських організацій та заходи, які були ними проведені (Ресурсний центр ГУРТ та Громадський простір)^{13,14}, а також під час опитування та уточнюючих бесід з представниками ІГС, які брали участь у дослідженні.

Узагальнено перелік цих організацій є таким:

- Агентство США з міжнародного розвитку (USAID);
- Британська Рада;
- Глобальний екологічний фонд;

- Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ);
- Європейський Союз;
- Міжнародна благодійна організація «Екологія-право-людина»;

- Міжнародний фонд «Відродження»;
- Посольство Фінляндії;
- ПРООН;
- Швеція.

Слід зазначити, що суто екологічних грантів для Донбасу доволі мало. Як правило, програми і конкурси охоплюють територію всієї України. З урахуванням того, що ІГС, які займаються суто екологічними питаннями в Донецькій та Луганській областях, теж небагато, охоплення цими програмами і проєктами територій Донбасу є низьким.

¹³ Ресурсний центр ГУРТ. URL: <https://gurt.org.ua/>

¹⁴ Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/>

7 Основні пріоритети діяльності ІГС в екологічному напрямі

Серед узагальнених проблем найбільш актуальними для всіх опитаних ІГС є:

- Стан водних ресурсів;
- Поводження з відходами;
- Промислове забруднення;
- Стан атмосферного повітря;
- Екосистема і озеленення.

Причому, дві перших проблеми є лідерами із значним відривом від всіх інших зазначених проблем. Про проблеми стану водних ресурсів та поведження з відходами зазначили більше половини респондентів (69% і 65% відповідно). На думку одного із екоактивістів і представника однієї з громадських організацій, для яких напрям захисту довкілля є одним з головних напрямів діяльності, вода скоро стане найціннішим ресурсом.

Якщо розглянути окремі питання (до узагальнення), то топ проблем для ІГС Донбасу в цілому включають:

- Забруднення водойм;
- Відсутність розвитку технологій переробки ТПВ та промислових відходів;
- Забруднення атмосферного повітря;
- Недостатня кількість заходів із сортування сміття (побутові відходи);
- Забруднення внаслідок діяльності промислових підприємств;
- Проблеми із питною водою (доступ, якість тощо);
- Низький рівень екологічної культури (освіти) населення.

Найменш популярними є:

- Природні явища (паводки);
- Відсутність ефективної системи екомоніторингу;
- Незаконний видобуток корисних копалин.

Для більш наочного представлення інформація щодо проблем довкілля, які ІГС Донбасу вважають актуальними, наведена на рис. 7.1.

Рисунок 7.1 – Проблеми довкілля Донбасу, які команди ІГС вважають надзвичайно актуальними

Узагальнено топ-проблеми для ІГС Донбасу і окремо Донецької і Луганської областей представлені на рис. 7.2. Стан водних ресурсів та поводження з відходами вважають найактуальнішими проблемами і ІГС Донбасу в цілому, і ІГС Донецької області. Щодо третьої позиції думки розійшлися. Для Донецької області більш актуальною є проблема промислового забруднення, що можна пояснити більшою і кращою розвиненістю промисловості в цій області. В Луганській області більшість об'єктів промисловості або залишилась на окупованій території, або просто припинила своє функціонування. Для ІГС Луганської області третьою по значенню проблемою є проблеми збереження екосистеми та озеленення.

Топ проблеми довкілля для ІГС Донбасу

Донбас	Донецька область	Луганська область
Стан водних ресурсів	Стан водних ресурсів	Поводження з відходами
Поводження з відходами	Поводження з відходами	Стан водних ресурсів
Промислове забруднення	Промислове забруднення	Екосистема і озеленення

Рисунок 7.2 – Узагальнені топ-проблеми довкілля для ІГС Донбасу

На рис. 7.3 наведено порівняльний аналіз кількості ІГС відповідно у Донецькій і Луганській областях щодо їх думки відносно актуальності тих чи інших узагальнених проблем довкілля Донбасу. Майже за всіма проблемами більша кількість голосів у ІГС Донецької області. Проте слід пам'ятати, що з Донецької області було опитано майже вдвічі більше ІГС, ніж в Луганській області (61% проти 35% від загальної кількості опитаних). Перевищення кількості ІГС Донецької області приблизно в два рази кількості ІГС Луганської області за певними проблемами свідчить про однакову оцінку за структурою актуальності тих чи інших проблем.

Суттєвий розрив спостерігається в таких проблемах довкілля як промислове забруднення, стан атмосферного повітря, ґрунти і надра: кількість для Донецької області є більшою порівняно з Луганською. Лише ІГС Донецької області зазначили про такі проблеми як стан морської екосистеми (що є цілком очевидним, оскільки берег території Донеччини омивається Азовським морем) та недостатній розвиток альтернативної енергетики. Також лише ІГС Донецької області абстрактно зазначили про проблеми довкілля «забруднення та поганий стан довкілля в цілому». Перевищення кількості відповідей ІГС Луганської області відбулось по такій проблемі як зміна клімату та природні явища.

Рисунок 7.3 – Узагальнені проблеми довкілля Донбасу очима ІГС Луганської та Донецької областей

Більш детальні проблеми (до їх узагальнення) в цілому по Донбасу представлені на рис. 7.4. Актуальними є ті самі проблеми, якими опікуються і екологічні активісти й організації і в інших областях України. Специфічні саме для Донбасу такі проблеми довкілля, як затоплення шахт, пожежі (актуально для Луганської і для деяких інших областей України), вплив війни на екологічний стан регіону, відсутність контролю за станом довкілля в окремих районах Донецької

і Луганської областей (ОРДЛО), терикони та золоотвали, забруднення узбережжя та Азовського моря (актуально для Донецької і для деяких інших областей України), не вважаються найактуальнішими для ІГС Донбасу. А знаходяться десь посередині рейтингу всіх проблем. Проблеми довкілля Донбасу очима ІГС окремо Донецької та Луганської областей наведені на рис. 7.5.

Рисунок 7.4 – Проблеми довкілля Донбасу, які команди ІГС вважають актуальними

Зазначені екологічні проблеми ІГС Донбасу вважають актуальними, проте вони не обов'язково займаються ними самостійно. Для того, щоб виявити, якими проблемами опікуються саме ІГС Донецької і Луганської областей, їм було задане питання «Які проблеми довкілля Донбасу / екологічні проблеми команда ІГС ставить для себе як пріоритет власної діяльності?». Отримані відповіді були оброблені та узагальнені.

Рисунок 7.5 – Проблеми довкілля Донбасу очима ІГС Луганської та Донецької областей

Можна відмітити, що основні узагальнені пріоритети ІГС обох областей у вирішенні питань довкілля Донбасу зосереджені на питаннях, актуальних для всієї України: боротьбі зі сміттям, підвищенню рівня екологічної культури і освіти, покращенню якості водних ресурсів та доступу для них, збереженню біорізноманіття, благоустрою і озелененню.

Покращення стану морської екосистеми було виділено окремо від водних ресурсів саме через специфіку та обмеженість доступу до моря самих територій (доступ є лише в Донецькій області). Зменшення впливу збройного конфлікту на стан довкілля, що є особливо актуальним саме для Донецької і Луганської областей, не є серед пріоритетів ІГС Донбасу.

Якщо розглянути окремі питання (до узагальнення), то топ пріоритетів для ІГС Донбасу в цілому включають:

- Поводження з сміттям (сортування) та управління відходами;
- Забруднення і розчистка водойм;
- Просвітницька діяльність;
- Активізація суспільства.

Найменш популярними є: ревіталізація; браконьєрство; хімічна безпека; санітарія.

Рисунок 7.6 – Узагальнені пріоритетні напрями діяльності ІГС, що опікуються питаннями захисту довкілля Донбасу

На рис. 7.6 представлені основні узагальнені пріоритети діяльності ІГС на Донбасі, відображені в вигляді діаграми, що дозволяє якісно оцінити наявний потенціал ІГС та зробити прогноз щодо перспектив вирішення екологічних питань силами громадянського суспільства.

Узагальнено топ-пріоритетів для ІГС Донбасу, Донецької і Луганської областей окремо можна представити на рис. 7.7.

Топ пріоритети діяльності для ІГС Донбасу

Донбас	Донецька область	Луганська область
Поводження з відходами (сортуння)	Поводження з відходами (сортуння)	Поводження з відходами (сортуння)
Підвищення рівня екологічної культури і освіти	Підвищення рівня екологічної культури і освіти	Підвищення рівня екологічної культури і освіти
Покращення доступу та якості водних ресурсів	Збереження екосистеми і біорізноманіття	Благоустрій і озеленення

Рисунок 7.7 – Узагальнені топ-пріоритети діяльності ІГС Донбасу

На рис. 7.8 наведено порівняльний аналіз кількості ІГС відповідно у Донецькій і Луганській областей щодо вирішення певних екологічних питань. Майже по всіх важливих показниках Донецька область випереджає Луганську. Проте слід пам'ятати, що з Донецької області було опитано майже вдвічі більше ІГС, ніж в Луганській області. Тому перевищення приблизно в два рази свідчить про приблизно однакову активність у вирішенні тих чи інших питань. Майже однакова кількість ІГС спостерігається у питаннях благоустрою і озеленення та дослідницько-інформаційній роботі, що свідчить про те, що більший відсоток ІГС в Луганській області займається цими питаннями порівняно з Донецькою областю.

Суттєвий розрив спостерігається в таких пріоритетах, як покращення стану атмосферного повітря і боротьба з промисловим забрудненням. Це можна пояснити суттєвим зниженням кількості промислових об'єктів та припиненням їх роботи в Луганській області після 2014 року і суттєвим зменшенням обсягу викидів в атмосферу. В Донецькій області залишились виробничі потужності, і це питання є більш актуальним для громадськості. Це підтверджується і результатами аналізу стану довкілля Донбасу до та після початку збройного конфлікту.

Цікавим виявився факт відсутності ІГС в Луганській області, які в якості пріоритетів своєї діяльності ставлять адвокацію та інституційне забезпечення охорони довкілля. В Донецькій області такі ІГС наявні, але їхня кількість також є невеликою.

Відсутність серед пріоритетів ІГС Луганської області покращення стану морської екосистеми пояснюється відсутністю прибережних зон і, отже, доступу до моря на території області, а також переважною локальністю дій місцевих організацій та активістів.

Такі пріоритети, як ґрунти і надра та зміна клімату вказали лише по одній організації зі всієї території Донбасу відповідно з Луганської та Донецької області. Безперечно, зміна клімату пов'язана також з іншими екологічними проблемами, проте лише одна організація зазначила саме про таке словосполучення.

Рисунок 7.8 – Порівняння активності ІГС Донецької та Луганської областей, що опікуються екологічними питаннями Донбасу (узагальнено)

Деякі пріоритети включають в себе по декілька більш часткових пріоритетів, які були нами узагальнені для простоти представлення інформації. Наприклад, діяльність ІГС в межах проблематики збереження екосистеми і біорізноманіття включає різні види пріоритетів: збереження екосистем, збереження біорізноманіття, лісові пожежі, захист тварин, ревіталізація та браконьєрство. Зусилля громадських активістів спрямовані в основному на збереження екосистем і біорізноманіття.

Такий напрям, як поводження з відходами, є найбільш популярним серед ІГС – ним займається максимальна кількість серед опитаних респондентів. Найбільш спроможними ІГС виявляються в питаннях сортування відходів, хоча є частка активістів, що готові впроваджувати технології рециклінгу. Питання раціонального поводження з відходами залишається невирішеним та актуальним для всіх населених пунктів Донбасу, і саме тому можна пояснити такий високий

пріоритет цієї проблематики і в Донецькій, і в Луганській областях. В регіоні відсутня система збирання сортованих відходів, немає потужностей з їх переробки. Багато активістів і населення в цілому готові сортувати сміття та проводити просвітницьку роботу у цьому напрямі, проте, на жаль, пункти прийому відсортованого сміття є дуже обмеженими, і також існують проблеми з доставкою сировини до цих пунктів. Рівень екологічної свідомості населення є низьким, що також перешкоджає ефективному вирішенню проблематики побутових відходів.

Питання переробки промислових відходів для Донбасу є не менш гострим, ніж побутових. До того ж, в Донбасі налічується велика кількість полігонів промислових відходів, які там накопичувались десятиріччями і продовжують накопичуватись. З 2014 року такі полігони продовжують накопичуватися переважно в Донецькій області. На підконтрольній території Луганської області переважна кількість полігонів промислових відходів відносяться до хімічної промисловості та вуглевидобувної галузі і мають свою специфіку переробки та утилізації. Полігони промислових відходів Донецької області пов'язані із вуглевидобуванням, металургією, коксохімічними виробництвами. Загалом, проблема промислових відходів є достатньо специфічною і слабо розв'язується в межах компетенцій ІГС. Основні зусилля ІГС в цьому питанні можуть бути ефективно зосереджені на незалежному моніторингу стану навколишнього середовища та на адвокаційних компаніях.

На рис. 7.9 і 7.10 наведено розширену діаграму пріоритетів діяльності ІГС в екологічних питаннях Донбасу та надано порівняльний аналіз Луганської та Донецької областей. Оскільки кількість опитаних ІГС в Донецькій області є більшою порівняно з кількістю з Луганської області, то відповідна різниця між кількістю ІГС, що опікуються тією чи іншою проблематикою може насправді представляти ту саму структуру в загальній кількості. Лише за деякими пріоритетами абсолютна кількість ІГС переважає в Луганській області: лісові пожежі, затоплення шахт, незаконний видобуток корисних копалин. Затоплення шахт і незаконний видобуток корисних копалин може, насправді, бути актуальним для обох областей. Лісові пожежі після літа і восени 2020 року є вельми актуальними для Луганської області, оскільки внаслідок лісових пожеж було пошкоджено або знищено і ліси, і тварини, і житлові й господарчі будівлі, і об'єкти інфраструктури. В цілому постраждало більше 20 тис. гектарів території Луганської області. Цю екологічну проблему можна визначити як специфічну саме для Луганської області.

¹⁵ OCHA Ukraine. Унаслідок лісових пожеж у Луганській області понад 500 родин лишилися без даху над головою напередодні зими. URL: <https://reports.unocha.org/uk/country/ukraine/card/47mQfWmyns/>

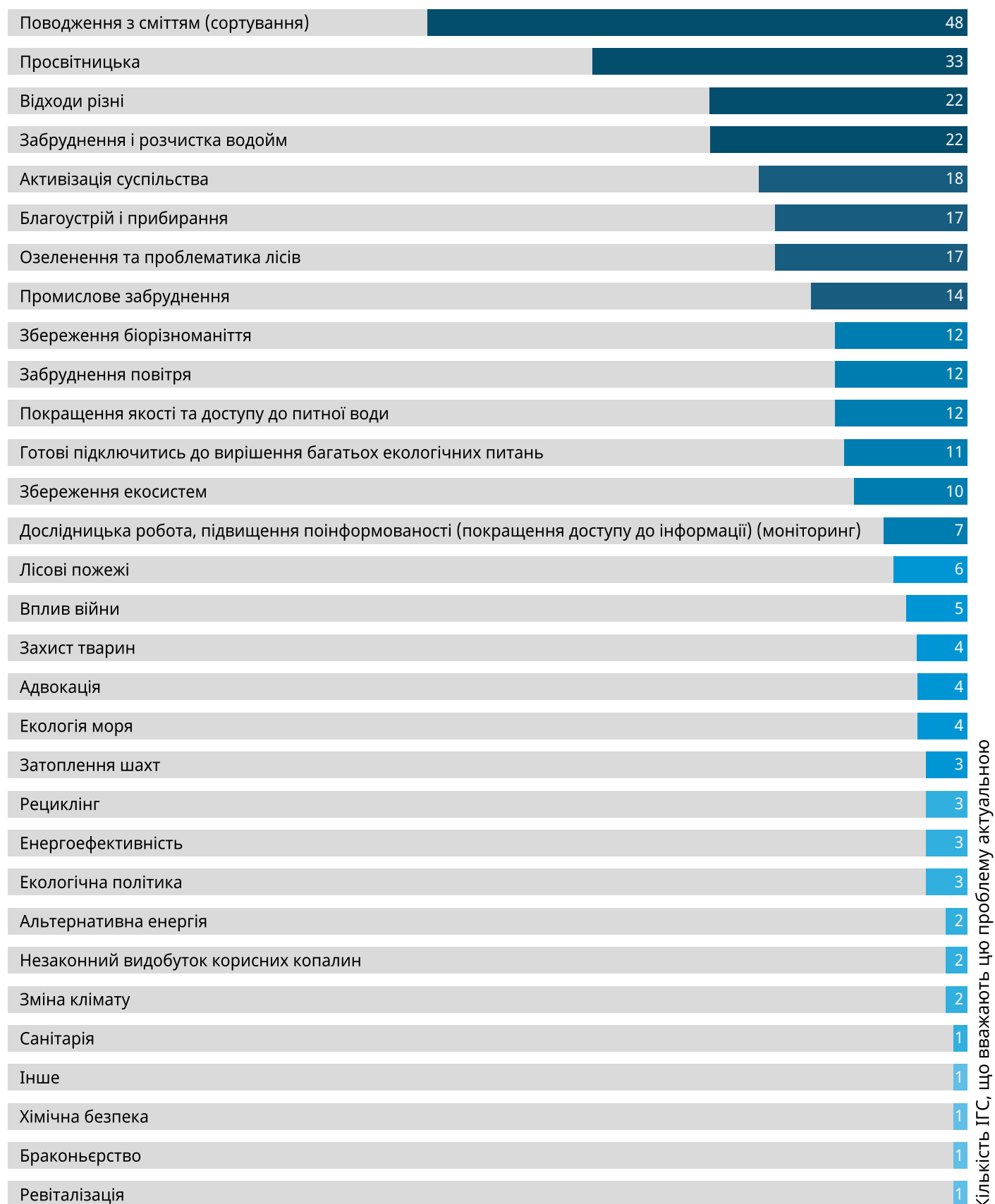

Рисунок 7.9 – Часткові пріоритети діяльності ІГС, що опікуються питаннями захисту довкілля Донбасу

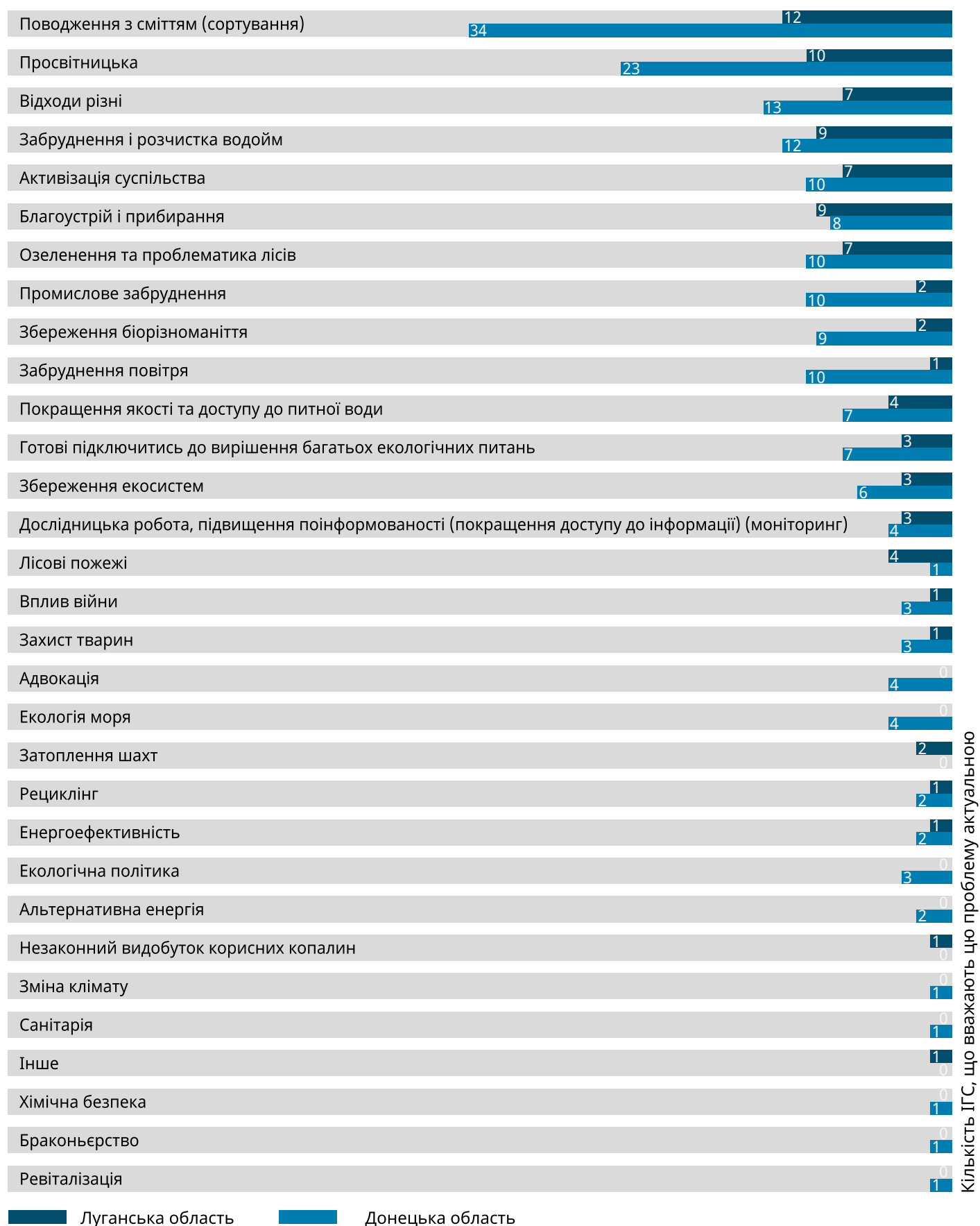

Рисунок 7.10 – Порівняння часткових пріоритетів ІГС Донецької та Луганської областей, що опікуються екологічними питаннями Донбасу

Очевидним є те, що ІГС деякі проблеми довкілля вважають актуальними для Донбасу, проте самі не займаються цими проблемами. Порівняння проблем та пріоритетів діяльності ІГС Донбасу з охорони довкілля наведено на рис. 7.11.

Рисунок 7.11 – Порівняння проблем та пріоритетів діяльності ІГС Донбасу з охорони довкілля

Кількість ІГС, які ставлять перед собою певну проблему як пріоритет власної діяльності, є меншою за кількість ІГС, які вважають цю екологічну проблему актуальною для Донбасу. Винятком є пріоритети як збереження різноманіття, благоустрій і озеленення, підвищення рівня екологічної культури і освіти: набагато більше ІГС поставили їх як пріоритет власної діяльності, незважаючи на те, що вони не вважають відповідні проблеми найбільш актуальними для Донецької та Луганської областей.

Всі причини, через які організації не беруться вирішувати зазначені питання, представлені на рис. 7.12

Рисунок 7.12 – Причини, через які організації не беруться вирішувати проблеми довкілля Донбасу

Головною причиною, через яку організації не беруться вирішувати зазначені питання, це відсутність ресурсів, насамперед, фінансових. Про це вказали 36% опитаних організацій та активістів. Деякі респонденти зазначали, що діяльність у сфері захисту довкілля потребує значних часових ресурсів, і ці проєкти є неприбутковими. Крім того, часто деякі питання захисту довкілля є тривалими і неможливо отримати «швидкий» результат, як того хочуть донори. Тому такі активісти часто мають обирати, чи займатися громадською екологічною діяльністю, чи знаходити нормальну роботу, яка потребує теж зусиль і більшості часу. Окрім цього, активісти мають свої родини і не можуть забирати у них всю свою увагу на користь громадської діяльності.

Наступною за значущістю причиною є відсутність певних знань або досвіду у вирішенні тих чи інших питань. Деякі екоактивісти не мають відповідної освіти або інформації.

16 ІГС зазначили, що певні проблеми їх команди не ставили як пріоритетними. Крім того, 8 респондентів зазначили про неможливість охопити все. При чому, неможливість все охопити може за суттю включати і брак ресурсів, і брак часу тощо. 16 ІГС зазначили, що вони не мають відповідних інструментів впливу на осіб, що ухвалюють рішення, оскільки це не їх рівень, або ж відсутні відповідні нормативно-правові акти, які можуть підсилити їхню діяльність.

Приблизно та сама кількість респондентів зазначила про брак активних людей в їхній команді та однодумців в громаді. 1 особа зазначила про брак мережі організацій, які опікуються певними проблемами довкілля.

Про відсутність підтримки з боку місцевої влади зазначило лише 5 ІГС. Про небезпеку, відсутність мотивації та карантинні обмеження через пандемію Covid-19 зазначили менше 2% опитаних ІГС. Дехто не вказав ніяких причин. 13% ІГС зазначили, що беруться за вирішення вказаних ними проблем.

8 Діяльність ІГС у сфері вирішення проблем довкілля Донбасу

В рамках опитування було виявлено основні проекти та ініціативи ІГС у сфері вирішення проблем довкілля Донбасу, які вже було реалізовано. ІГС зазначили про різноманітні заходи з екологічної тематики, які були реалізовані протягом останніх трьох років, які узагальнені за відповідними напрямками.

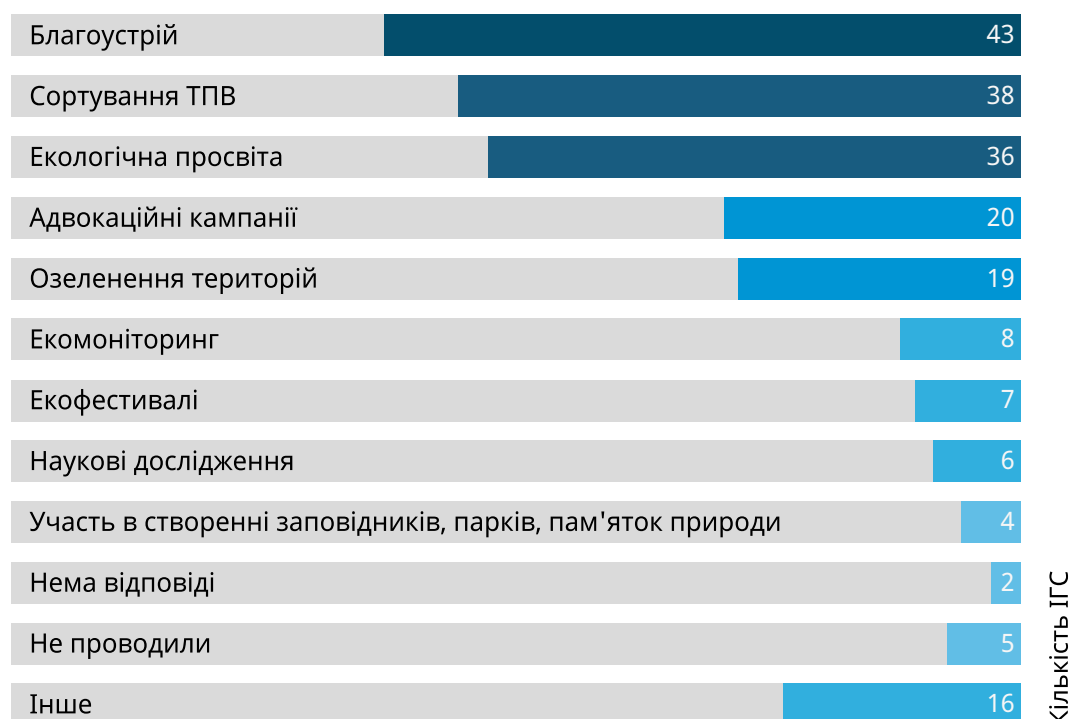

Рисунок 8.1 – Напрями реалізації ініціатив і проектів, які проводять ІГС Донбасу

Найпоширенішим напрямом активностей ІГС є благоустрій: було реалізовано 43 заходи в рамках цього напрямку. Наступними за цим напрямом є сортування твердих побутових відходів (ТПВ) та просвітницькі заходи в екологічному напрямі: ІГС Донецької та Луганської областей було проведено відповідно 38 і 36 заходів. Адвокаційні кампанії та заходи, спрямовані на озеленення територій, налічують відповідно 20 і 19 активностей. Наступними за кількістю ідуть такі ініціативи та проекти, як екомоніторинг (8 ініціатив), екофестивалі (7 ініціатив), наукові дослідження (6 ініціатив). Найменшою кількістю представлена участь у створенні заповідників, національних парків та пам'яток природи – 4 ініціативи. 2 ІГС не надали відповіді, 5 ІГС ще не проводили ніяких заходів екологічної тематики. 16 ініціатив було віднесено до категорії «інше» через неможливість провести точну аналогію між заходом та певним напрямом.

Акція протесту «Я хочу дихати», Маріуполь, 29 вересня 2018 рік

Напрями активностей ІГС Донбасу були порівняні з пріоритетами діяльності, які ІГС відповідно зазначали при опитуванні. Зазначені напрями активностей були віднесені до визначених раніше пріоритетів. Випадки, коли кількість реалізованих ініціатив перевищує кількість ІГС, які зазначили про цей пріоритет їх діяльності в екологічному напрямі, можна пояснити тим, що та сама ІГС реалізовувала декілька заходів. Це спостерігається за такими пріоритетами / напрямами, як «благоустрій і озеленення», «адвокація та інституційне забезпечення охорони довкілля», «дослідницько-інформаційна робота».

Випадок, коли кількість ІГС, які вказали про певний пріоритет, перевищує кількість реалізованих ініціатив, пояснюється тим, що деякі організації тільки планують здійснювати свою діяльність у напрямі охорони довкілля або бачать розширення та можливість брати участь саме за цим напрямом.

Рисунок 8.2 – Порівняння напрямів активностей ІГС із вказаними пріоритетами

Переважає більшість ІГС (101 або 81%) вказали на те, що вони є організаторами або співорганізаторами публічних заходів з еко-тематики (Рисунок 8.3).

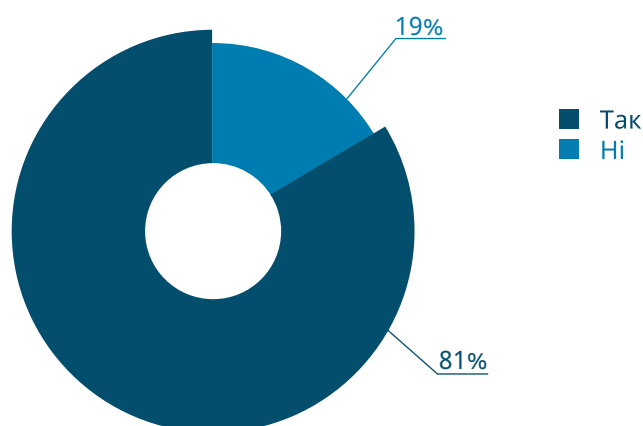

Рисунок 8.3 – Кількість ІГС, які є організаторами / співорганізаторами публічних заходів з екотематики

Розподіл типів публічних заходів, про які зазначили ІГС, наведено на рис. 8.4.

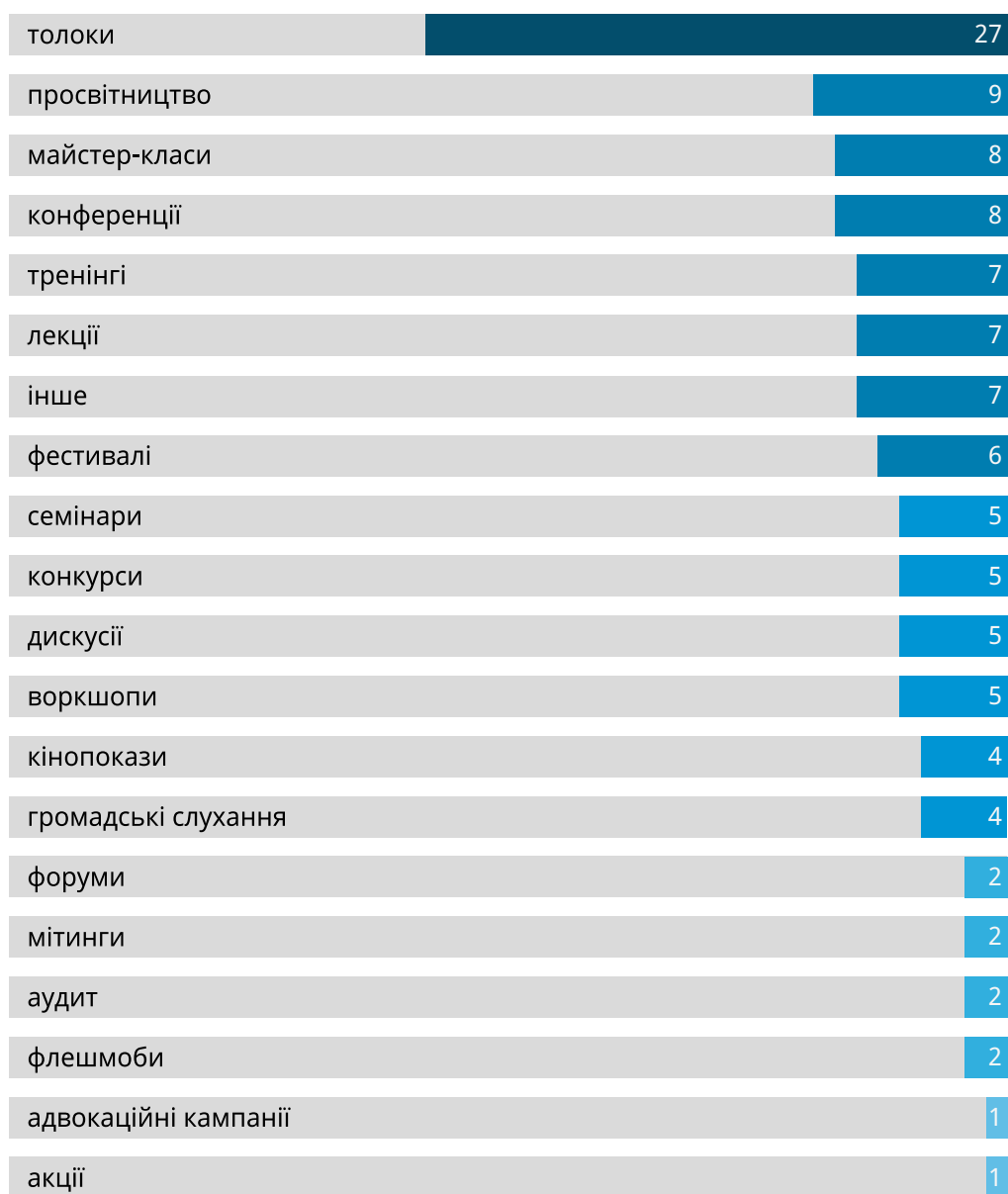

Рисунок 8.4 – Типи публічних заходів з екотематики

Найбільш розповсюдженими серед ІГС є толоки, на другому місті – різні просвітницькі акції, достатньо часто проводяться різні конференції, майстер-класи, воркшопи, лекції, тренінги та інші навчальні заходи. Інші типи активностей представлені менше.

Окрім питання стосовно проєктів та ініціатив, що були реалізовані, ІГС також було запропоновано відповісти на питання, чи проводять вони дослідження або розслідування з еко-проблематики або чи долучаються до спільних. Результати представлені на рис. 8.5. Половина респондентів – 62 ІГС – позитивно відповіли на це запитання. Вони або самостійно займаються дослідженнями та розслідуваннями, або долучаються до інших ініціатив. 57 ІГС або 46% не ініціюють і не долучаються до досліджень та розслідувань з еко-проблематики. 5 ІГС не надали відповіді на це запитання.

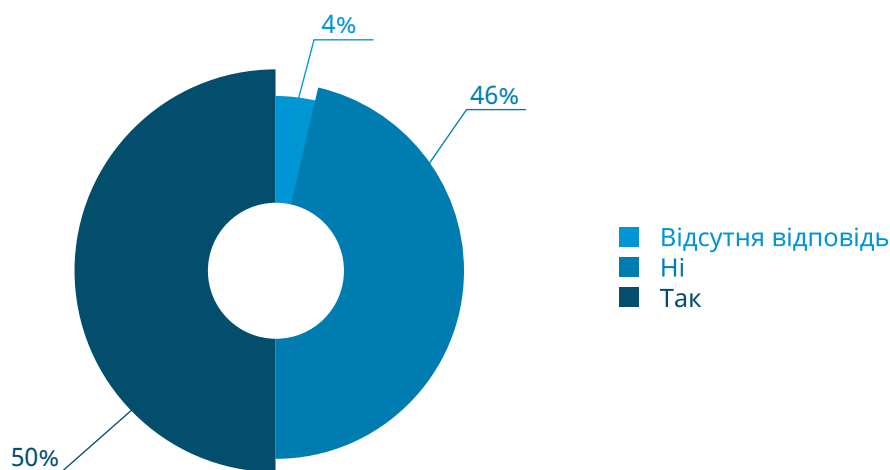

Рисунок 8.5 – Проведення ІГС досліджень та розслідувань з еко-проблематики

Ті активісти і організації, які організовують самостійно або долучаються до інших досліджень та розслідувань, надали уточнюючу інформацію щодо напрямів цих ініціатив (Рис. 8.6). 10 ІГС або 16% від тієї кількості, що позитивно відповіли на попереднє запитання, не ініціюють власних досліджень або розслідувань, але долучаються до діяльності інших ІГС. Інші напрями включають наукові дослідження, журналістські розслідування, дослідження і розслідування у сфері ТПВ, якості водних ресурсів, вирубки зелених насаджень, екомоніторингу, розробки стратегій розвитку територій та інші.

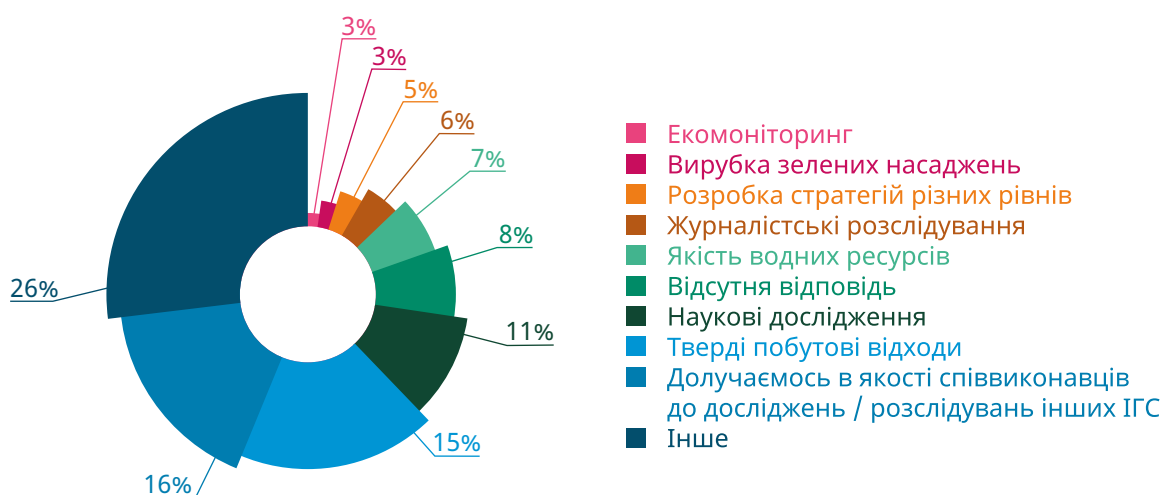

Рисунок 8.6 – Напрями досліджень / розслідувань, які проводять ІГС
(% від кількості ІГС, що проводять таку діяльність)

На рис. 8.7 представлені відповіді ІГС, які проводять дослідження / розслідування з еко-проблематики, на запитання, чи є попит у зацікавлених сторін (органи місцевого самоврядування, громадськість, донори, бізнес та ін.) на дослідницькі/інформаційні продукти, отримані в результаті такої діяльності. 49 ІГС надали позитивну відповідь, таким чином підтвердивши зацікавленість стейкхолдерів у дослідницьких та інформаційних продуктах. 12 ІГС зазначили, про відсутність відповідного інтересу від зацікавлених сторін. 1 ІГС не надав відповіді.

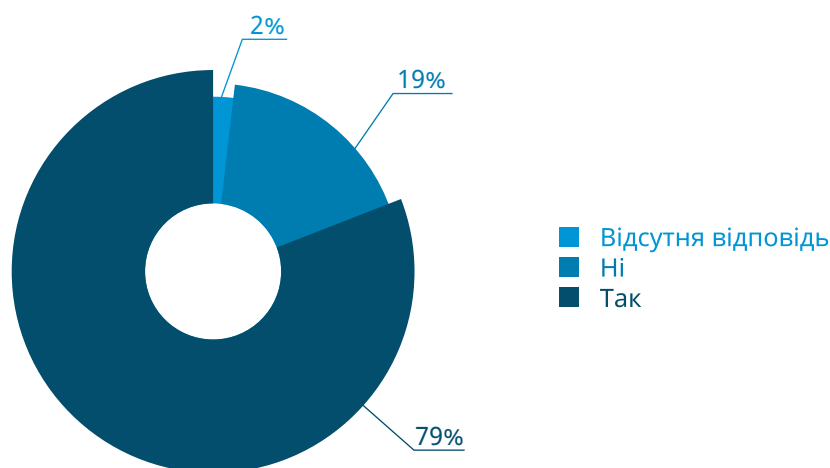

Рисунок 8.7 – Попит у зацікавлених сторін на дослідницькі та інформаційні продукти ІГС

Більш детально попит стейкхолдерів на результати досліджень і розслідувань ІГС, наведений на рис. 8.8.

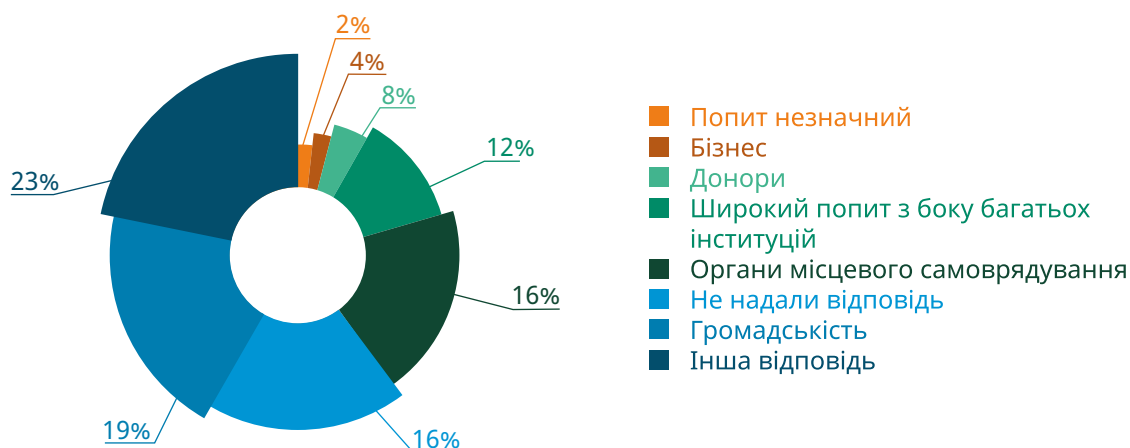

Рисунок 8.8 – Попит з боку різних інституцій на дослідження / розслідування ІГС
(% від кількості ІГС, що проводять таку діяльність)

Дані свідчать про те, що найбільший попит на отриману інформацію спостерігається від громадськості та органів місцевого самоврядування. Попит від представників бізнесу є незначним. 12% ІГС, що проводять розслідування і дослідження, зазначили про попит на інформаційні і дослідницькі продукти з боку багатьох інституцій.

Окрім досліджень і розслідувань ІГС беруть участь у громадських обговореннях і консультаціях з проблем довкілля спільно з владою та/або іншими стейкхолдерами (рис. 8.9). 79 ІГС або 63,7% від опитаних зазначили, що беруть участь у громадських обговореннях / консультаціях з проблем довкілля. Решта (за винятком 1 ІГС, що не надав відповіді) зазначили, що участь у таких заходах вони не беруть.

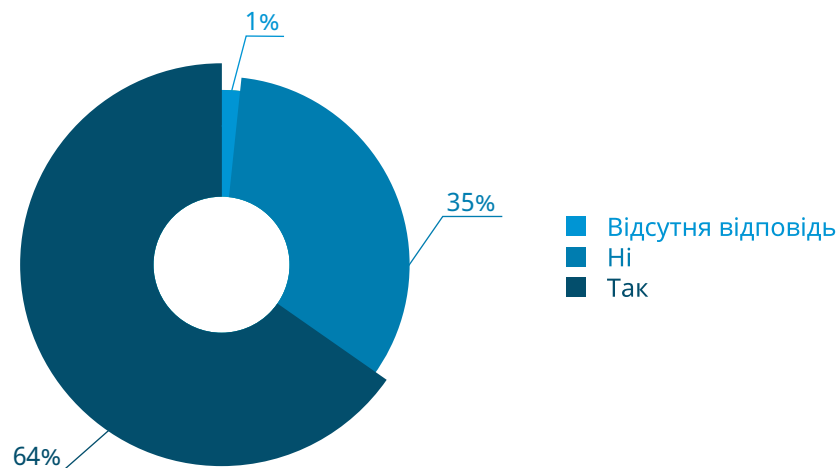

Рисунок 8.9 – Участь у громадських обговореннях і консультаціях з проблем довкілля спільно з владою та іншими стейкхолдерами

Відповіді тих ІГС, які беруть участь у громадських обговореннях, були узагальнені з метою виявлення активності самих ІГС. Результати такого узагальнення представлені на рис. 8.10.

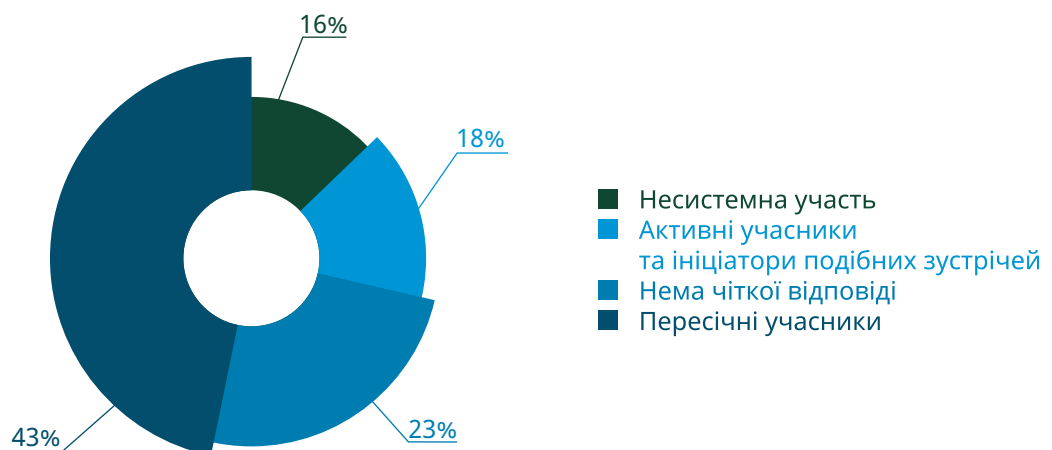

Рисунок 8.10 – Узагальнені форми участі та співпраці ІГС зі стейкхолдерами
(% від кількості ІГС, що проводять таку діяльність)

14 ІГС (або 17,7% від кількості ІГС, що беруть участь у громадських обговореннях і консультаціях) зазначили, що вони є або ініціаторами, або активними учасниками таких зустрічей. 34 ІГС (або 43%) відзначили про участь у заходах у якості пересічних учасників. Для 13 ІГС (або 16,5%) такі заходи є епізодичними. 18 ІГС (або 22,8%) не надали чіткої відповіді щодо участі у публічних обговореннях і консультаціях, що в принципі також може свідчити про епізодичність участі.

ІГС також долучаються до розробок пропозицій до нормативно-правових актів у сфері охорони довкілля та/або до стратегій, програм, планів органів влади та громад. Такий досвід є у 46 ІГС (або 37% від загальної кількості опитаних ІГС). Більшість ІГС не беруть участі у розробці відповідних пропозицій (77 ІГС або 62% від загальної кількості опитаних ІГС). 1 ІГС не надав відповіді. Розподіл ІГС за участю у таких заходах наведений на рис. 8.11.

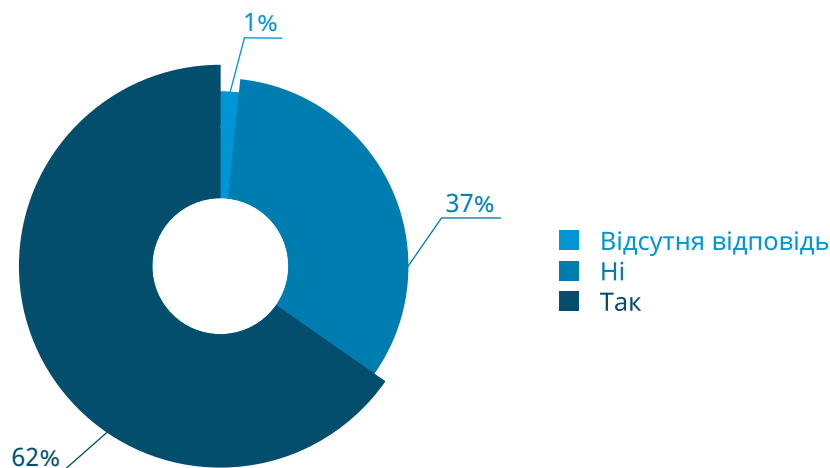

Рисунок 8.11 – Участь ІГС у розробці пропозицій до нормативно-правових актів у сфері охорони довкілля та/або до стратегій, програм, планів органів влади та громад

Узагальнені типи документів, до яких розроблялись пропозиції ІГС, представлені на рис. 8.12.

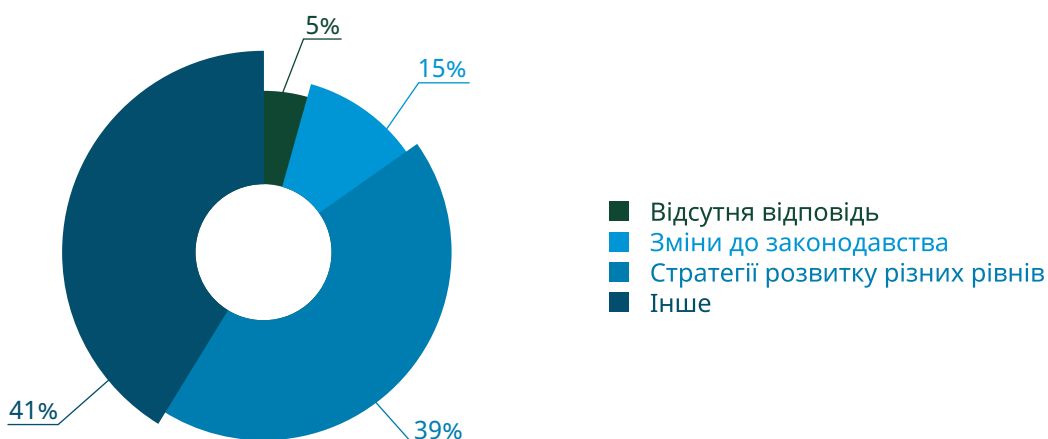

Рисунок 8.12 – Узагальнені типи документів, до яких розроблялись пропозиції ІГС
(% від кількості ІГС, що проводять таку діяльність)

Стосовно проблем, які ІГС Донбасу мають із доступом громадськості до процесів формування, адвокації, впровадження та моніторингу екологічної політики / програм / практики на національному, регіональному та місцевому рівнях, відповіді не є однозначними. Результати опитування за цим питанням наведені на рис. 8.13.

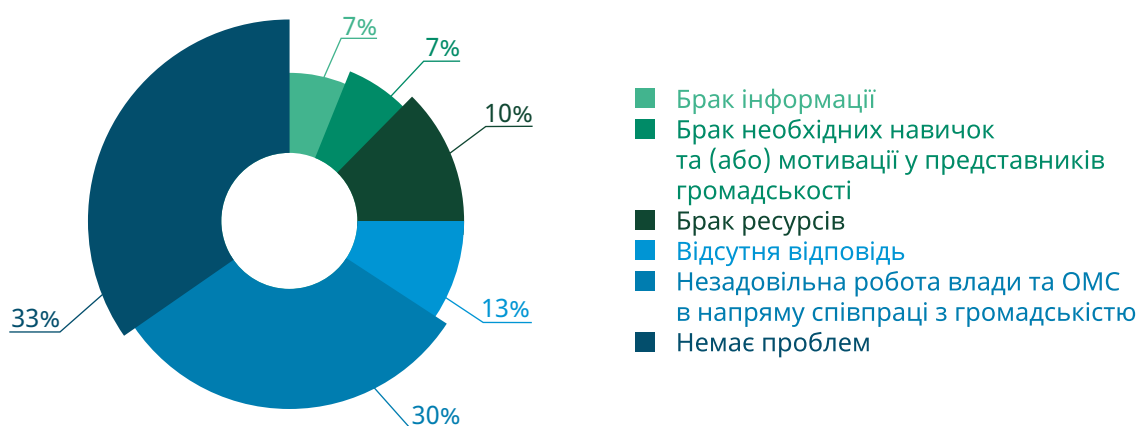

Рисунок 8.13 – Проблеми ІГС із доступом громадськості до процесів формування, адвокації, впровадження та моніторингу екологічної політики на різних рівнях

45 ІГС або 33% від всіх опитаних ІГС зазначили про відсутність проблем. Майже така сама кількість (40 ІГС) зазначила про незадовільну роботу органів місцевого самоврядування та органів державної та іншої влади у напрямі співпраці з громадськістю. 13 ІГС (або 10%) зазначили, що проблеми доступу пов'язані з браком ресурсів, 10 ІГС (7%) – з браком інформації. 9 ІГС (приблизно 7%) визначили брак власних навичок та недостатність мотивації представників громадськості у якості головної проблеми доступу.

Лише 25% зі всіх опитаних ІГС (31 ІГС) входять до громадських мереж ІГС, що опікуються проблемами довкілля (Рис. 8.14). Більшість ІГС (75%) не входять до будь-яких мереж, навіть неінституціоналізованих.

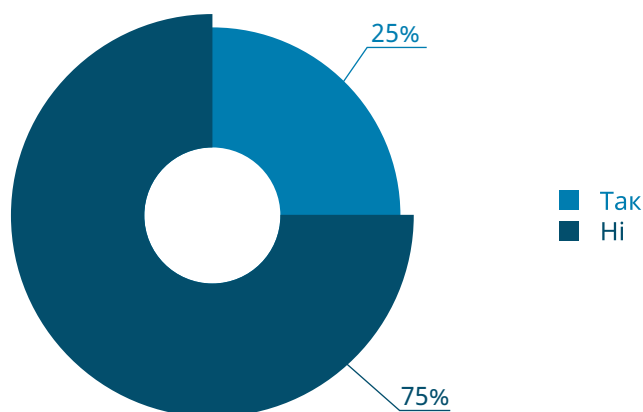

Рисунок 8.14 – Приналежність ІГС до громадських мереж

Стосовно джерел фінансування діяльності ІГС в екологічному напрямі були зазначені волонтерство, власні кошти, отримані ресурси від різних стейкхолдерів, краудфандинг. Найбільш розповсюдженим джерелом фінансування є волонтерство: про це зазначили майже 65% опитаних ІГС (80 ІГС). Власні кошти використовують 66 ІГС (або 53,2% опитаних ІГС). На наступному місці допомога від донорських організацій (44 ІГС або 35,5%). Приблизно однакова кількість ІГС зазначили про допомогу від ОМС, бізнесу та інших організацій. На останньому місці є краудфандинг: про збір коштів у громаді зазначили лише 9 ІГС (7,3%).

Серед донорів, які надавали гранти були зазначені:

- Агентство США з міжнародного розвитку,
- Британська Рада,
- Глобальний екологічний фонд,
- ГС «Зелений центр Метінвест»,
- Датська рада з питань біженців,
- Департамент молодіжних справ Литовської республіки,
- Європейський Союз,
- ІСАР «Єднання»,
- Карітас Краматорськ,
- МОМ,
- МФ «Відродження»,
- Національний фонд на підтримку демократії,
- Норвезька рада у справах біженців,
- ПРООН,
- Фонд ООН у галузі народонаселення,
- ЮНІСЕФ,
- Швеція.

Деякі ІГС зазначили, що брали участь у грантових проєктах як партнери, але самостійно ці проєкти не писали і не вигравали.

9 Потреби і ризики діяльності ІГС щодо діяльності у довкіллевій сфері

Найбільш запитуваною підтримкою і потребою ІГС є ресурси (насамперед, фінансові) для здійснення різних ініціатив і проєктів, оплату праці тим людям, які безпосередньо зайняті в різних заходах та адвокаційних кампаніях. При проведенні опитування дуже часто лунала думка, що робота екоактивістів не приносить миттєві результати; їх робота є тривалою, особливо коли потрібно запровадити певні зміни на законодавчому рівні або «примусити» підприємства запровадити певні зміни; екоактивісти не отримують гонорари і тому повинні мати постійну роботу для оплати життя своєї сім'ї тощо. Деякі ІГС зазначили «оплату праці» як окрему потребу. Обмеженість власних ресурсів та брак підтримки від стейкхолдерів також потребує пошуку додаткових ресурсів.

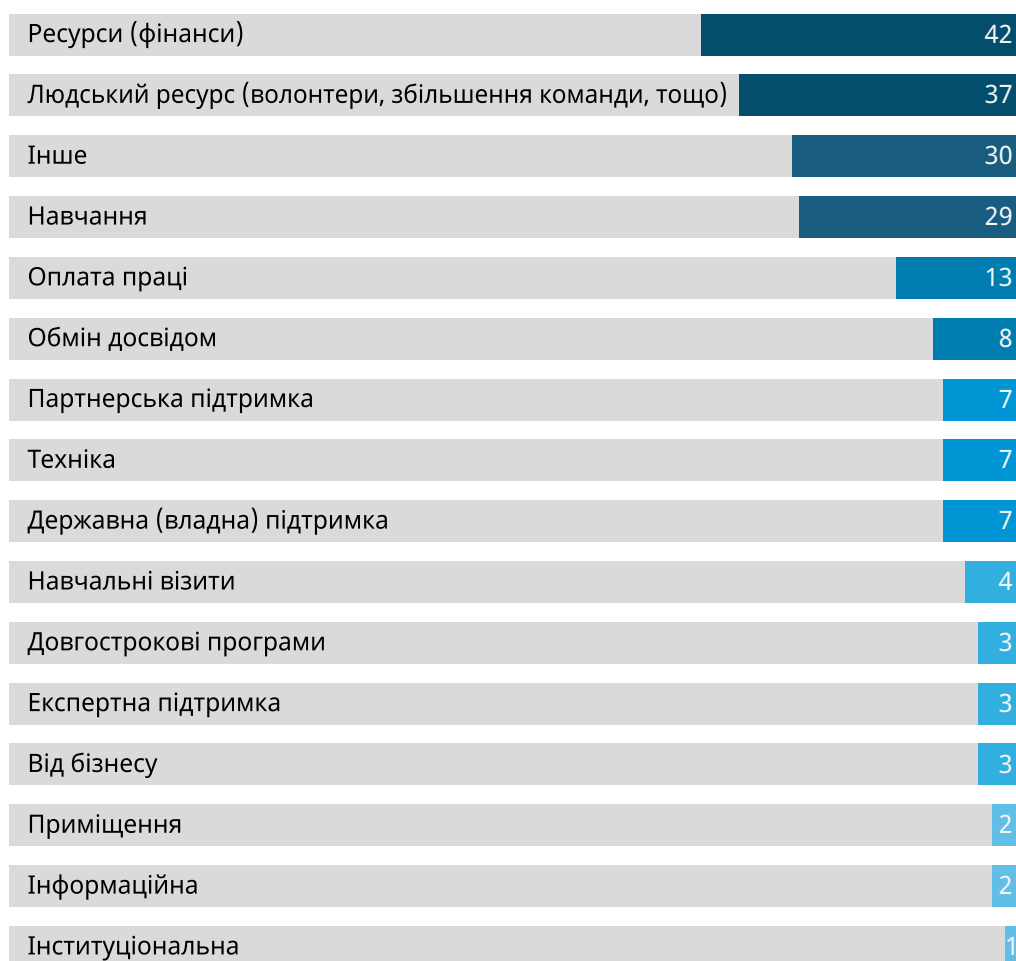

Рисунок 9.1 – Рейтинг потреб ІГС для підсилення потенціалу команди

Наступною за рейтингом є потреба в людських ресурсах. Дуже часто не вистачає активних осіб, які готові долучитися до різних заходів, а також експертів-фахівців, які нададуть кваліфіковану підтримку при здійсненні того чи іншого заходу. Пасивність населення ускладнює проведення різних заходів. Під час фокус-груп ІГС зазначали, що не хочуть займатися тим, в чому не мають певних знань і не впевнені, як це правильно робити. Було б добре, якщо б вони мали певну експертну підтримку, а, краще, фахівців в своїй команді. Це обумовлює наступну за рейтингом потребу – потребу в навчанні.

Приблизно однаковими за кількістю ІГС, які вказали на ці потреби, є потреби в обміні досвідом (як з успішними регіонами України, так і з іншими країнами); партнерська підтримка, техніка (що за суттю є потребою в фінансових ресурсах); підтримка від органів влади. У меншому ступені був запит на навчальні візити, довгострокові програми, приміщення, інформаційну, інституційну підтримку.

Окремим питанням в рамках опитування було питання про потреби ІГС від донорських організацій. Рейтинг потреб від донорських організацій за результатами інтерв'ю наведено на рис. 9.2. Потреби ІГС для посилення свого потенціалу і потреби від донорів дещо корелюють. На першому місці стоїть фінансова підтримка, яка покриває питання придбання обладнання, оплати праці (хоча іноді її виносили як окрему позицію) тощо. Інші потреби також співпадають за напрямками, хоча за рейтингом можуть мати різні позиції.

Відмінністю в потребах є саме людський ресурс, оскільки він, як правило, не може бути запитаним від сторонніх організацій.

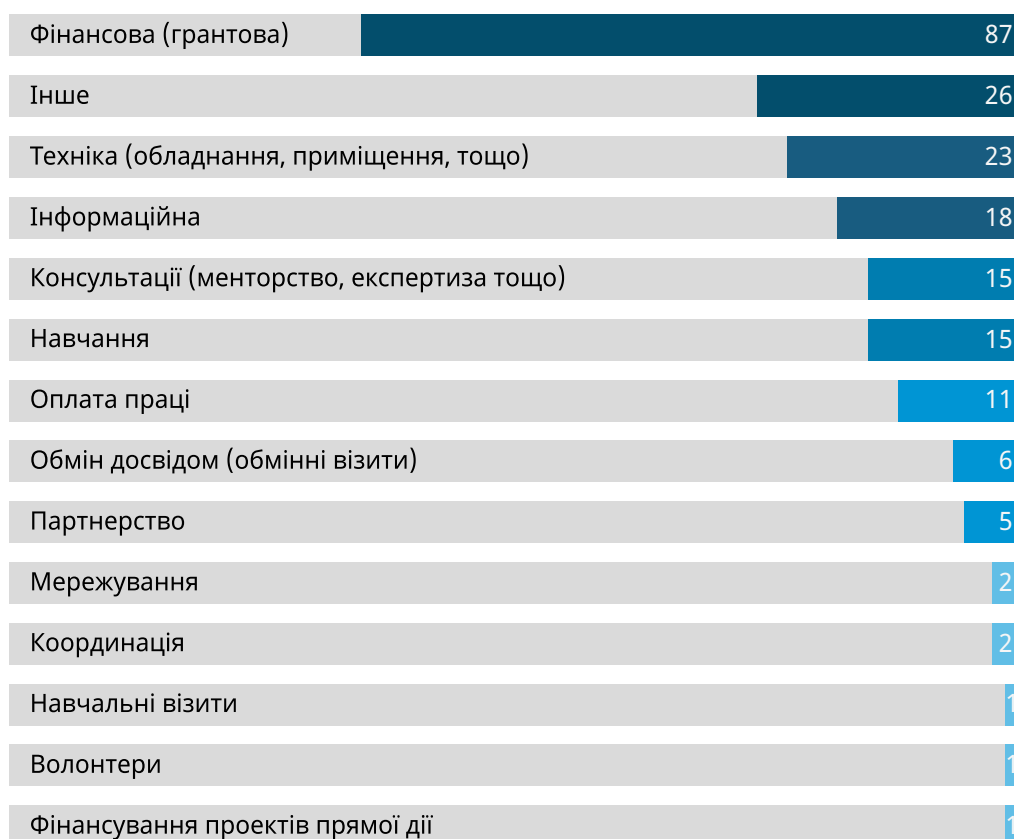

Рисунок 9.2 – Рейтинг потреб ІГС від донорів

Відповіді на питання «якими проєктами (проблемами) ІГС точно не стали б займатися?»:

- Тими, в яких не є фахівцем;
- Є представники ІГС, які зосередилися на окремому напрямі «сортування відходів» і не бажають займатися іншими напрямками;
- Тими, в яких не є фахівцем;
- Боротися з екотероризмом;
- Які не співпадають з пріоритетами діяльності ІГС;
- Боротьба з промисловими відходами / забрудненням (марно і небезпечно, не той рівень);
- В протестах, пікетах і страйках (лише у мирних заходах);
- Зелена енергетика (великі кошти і економічний інтерес у бізнесу);
- Боротьба з глобальним потеплінням;
- Питання полігонів (нестача технічної інформації).

Бажання займатися певними напрямками і проєктами пов'язані із ризиками діяльності ІГС. В результаті опитування були визначені такі ризики для діяльності ІГС в галузі охорони довкілля (Рис. 9.3). Отже, найбільшим ризиком діяльності ІГС є незацікавленість населення та ігнорування активностей та діяльності у напрямі охорони довкілля. Пандемія і карантин також суттєво впливають на проведення певних заходів (насамперед, тих, що потребують залучення багатьох людей).

Рисунок 9.3 – Рейтинг ризиків для ІГС при їх роботі в галузі охорони довкілля

Брак часу, низька мотивація та внутрішні проблеми в команді мають також високий рейтинг у загальному переліку ризиків. Трохи нижче є незацікавленість влади, що призводить до небажання співпрацювати або взагалі обмежує діяльність певних ІГС (опір влади).

Низький рівень такого ризику, як незацікавленість або опір бізнесу, можна пояснити тим, що лише невелика кількість ІГС займається відповідними проєктами.

Активізація бойових дій пов'язана, насамперед, із звичайною життєдіяльністю людей та може вплинути на їх подальше переміщення або ж приділення уваги іншим (неекологічним) проблемам.

Отже, основними ризиками є незацікавленість стейкхолдерів (у тому числі мешканців регіону), вплив зовнішніх некерованих чинників (активізація бойових бій, криза в країні, пандемія, тощо), проблеми всередині команди та прямий опір чи погрози. Ризик проблем в співпраці не лякає. Але необхідно чітко прописувати ролі.

10 Роль ІГС у вирішенні проблем довкілля Донбасу

Одне з питань в дослідженні було присвячено визначенню власної ролі ІГС у вирішенні проблем довкілля Донбасу. Отримані відповіді суттєво різняться не лише за різними напрямками (де бачать себе організації, ініціативні групи та активісти), а і за ступенем впливу (який, на свою власну думку, кожний ІГС справляє на вирішення проблем довкілля Донбасу).

Свою роль у вирішенні питань довкілля Донбасу учасники опитування бачать за різними напрямками (Рис. 10.1).

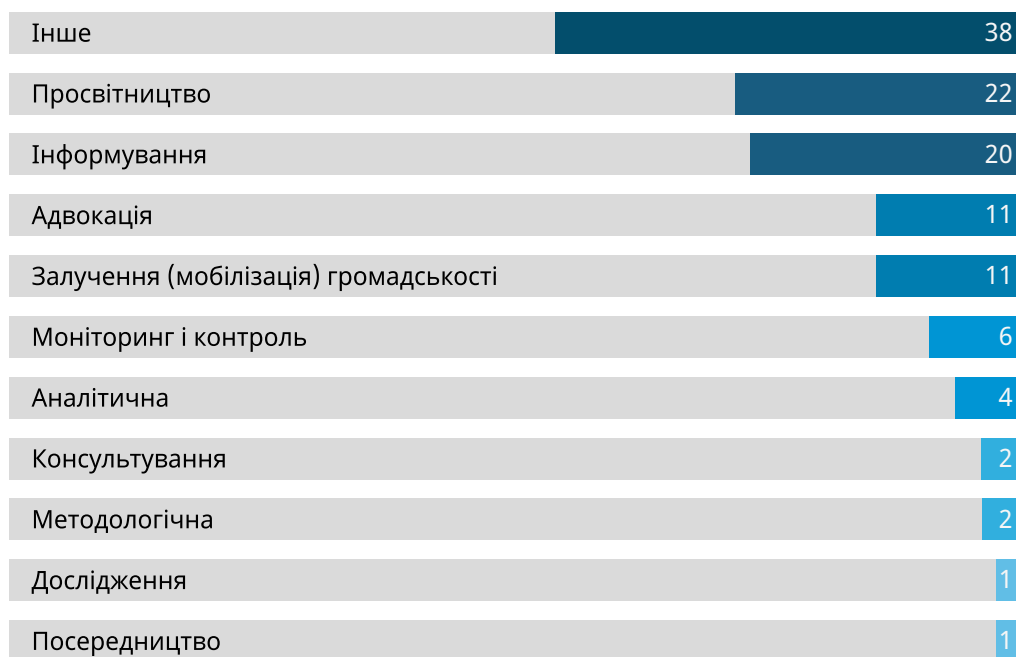

Рисунок 10.1 – Роль ІГС у вирішенні проблем довкілля Донбасу

Переважаюча кількість відповідей належить просвітництву та інформуванню. ІГС, які зазначили свою роль саме у цьому, бачать свою активність як реалізацію еко-просвітницької місії в своїй громаді, масштабуючи свою діяльність на інші райони, показуючи приклади для інших організацій та осіб, інформуючи населення про стан довкілля та здійснюючи освітньо-просвітницькі заходи через дітей, молодь і дорослих.

На наступному місці за кількістю голосів є адвокація екологічних політик і залучення (мобілізація) громадськості до вирішення проблем довкілля Донбасу. Лише декілька ІГС зазначили про свою вагомість у впливі на процеси прийняття рішень в своїх громадах. До деяких ІГС (зокрема, у м. Кремінна) дослухаються органи місцевої влади та навіть вносять певні корегування в бюджетні програми та закладають кошти на реалізацію екологічних заходів. Проте, така ситуація є скоріше винятком: як вже було зазначено раніше, відсутність взаємодії влади і громади є одним з ризиків діяльності ІГС в екологічному напрямі.

Серед інших ролей є моніторинг і контроль та здійснення аналітичної діяльності у напрямі захисту довкілля. По 1-2 ІГС зазначили про такі конкретні напрями, як консультування, методологічна робота, проведення досліджень, посередництво. Саме у реалізації заходів за цими напрями екоактивісти і організації бачать свій вплив на вирішення проблем довкілля Донбасу.

Під напрямом «інше» зазначені ті коментарі, які не можна віднести до певної категорії, або там, де організації не можуть точно описати бачення своєї ролі.

Деякі ІГС зазначали про вагомість своєї ролі у вирішенні проблем довкілля Донбасу. 14 ІГС зазначають, що їх роль є вагомою, вони є агентами змін у своїх громадах, інноваторами у запровадженні нових рухів та «законодавцями мод» на заходи екологічної спрямованості. 5 ІГС визначили свою роль, як «середню». 13 ІГС, на їхню думку, мають незначну роль у вирішенні проблем довкілля Донбасу.

Деякі організації взагалі не бачать своєї ролі на рівні області або громади, проте продовжують займатися екологічними заходами, проводять прибирання, толоки, вчать молодь сортувати сміття.

Обговорення ролі ІГС у вирішенні проблем довкілля Донбасу було проведено і під час фокус-груп. Учасники погодились з представленими напрями, які отримали найбільшу кількість голосів під час опитування. Більшість учасників фокус-груп погодились з тим, що найважливішою роллю ІГС у процесах вирішення екологічних питань у громадах Донбасу є **просвітництво**.

Окрім цього, пролунала така думка, що перші такі ролі, як «просвітницька», «інформування», «залучення (мобілізація) громадськості» виникають через те, що недопрацьовують державні інституції, оскільки при належній екологічній освіті просвітництво непотрібне; при відкритості влади та ефективній роботі ЗМІ інформування відбувається автоматично, і тоді залучення та мобілізація громадськості непотрібна. І тому, для того, щоб забезпечити дієвість влади, головним завданням ІГС стають «адвокація» та «контроль». Проте думки про підміну діяльності органів влади діяльністю ІГС та визначення адвокації і контролю як головних завдань ІГС не отримали всебічну підтримку від інших учасників, оскільки ІГС мають право займатися тим, що вони власне бачать за необхідність.

У учасників є згода з тим, що найважливішою роллю ІГС у процесах вирішення екологічних питань у громадах є просвітництво. Одна з учасниць дослідження зазначила, що людину займатися екологічними питаннями може заставити одна з причин:

- Мода – хайп на екологічний напрям;
- Прибутковість – можливість заробити кошти;
- Примусовість – податки і штрафи з боку держави за недотримання певних правил;
- Інтерес (і саме тут і є роль просвітництва).

Висновки

Донецька і Луганська області завжди були промислово розвиненими регіонами України, на яких була розташована велика кількість промислових підприємств і одночасно спостерігалась велика щільність населення. Ці об'єктивні умови спричинили суттєве антропогенне навантаження та численні екологічні проблеми цих територій, пов'язані із викидами забруднюючих речовин до атмосфери, води та ґрунту. Техногенне навантаження на природне середовище в декілька разів перевищувало таке навантаження на решті території України.

Збройний конфлікт, який почався у 2014 році на Сході України, тимчасова окупація частини територій Донецької і Луганської областей, порушення роботи промислових об'єктів, руйнування інфраструктури та інші зміни призвели до змін і у стані довкілля. З одного боку, руйнування підприємств та інфраструктури, переміщення значної кількості населення всередині країни та занепад економічної діяльності призвели до зменшення викидів і, отже, позитивно вплинули на стан природного середовища. З іншого боку, активні бойові дії і занепад інституцій негативно впливають на стан природного середовища та порушують екологічну рівновагу.

Донецька і Луганська області не стали виключенням виникнення негативних екологічних явищ через вплив збройного конфлікту. Внаслідок конфлікту відбулись суттєве збільшення і поширення пожеж на території областей та поблизу лінії розмежування, затоплення шахт і забруднення систем водопостачання, зміни в екосистемах на окремих територіях Донбасу тощо. Крім того, занепад інституцій та підвищена увага до соціальних питань призвели до нехтування екологічними принципами, зменшенню уваги та коштів, що виділяються на заходи щодо забезпечення екологічної сталості. Дуже часто під час і по закінченню збройних конфліктів аналізують стан економічного та соціального розвитку або занепаду. Проте увага екологічній складовій цього конфлікту майже не приділяється або не поширюється серед всіх зацікавлених осіб.

На жаль, органи державної влади виявились недієвими інституціями, які після 2014 року майже не використовували повністю свій потенціал у напрямі вирішення екологічних проблем Донбасу. Кошти на реалізацію екологічних заходів не витрачаються, і співпраця з громадськістю у напрямі вирішення проблем довкілля Донбасу як така майже відсутня. Після реформи децентралізації та виборів територіальні громади набули нових повноважень, проте питання захисту довкілля територій не є пріоритетними через необхідність вирішення інших питань стосовно перерозподілу повноважень, передачі на баланс майна, утворення і налагодження роботи нових установ тощо, і часто не виходять навіть на другий план. Враховуючи це, суттєва підтримка захисту навколишнього середовища, постраждалого внаслідок збройного конфлікту, бачиться з боку міжнародних організацій та у напрямі розвитку громадянської активності.

Міжнародні організації, які працюють на території Сходу України, мають на меті, насамперед, економічне відновлення, примирення і безпеку, вирішення соціальних проблем та сприяння реформі децентралізації. Окремих екологічних програм як таких не є багато: часто вони йдуть в комплексі з іншими напрямками. Грантові конкурси і підтримка від донорських організацій для ІГС також наявні. Проте часто ІГС Донбасу отримують підтримку від донорів в рамках інших більш великих програм (наприклад, акції з благоустрою та прибирання в рамках проєктів, спрямованих на соціальну згуртованість; сортування сміття – проєкти для ОСББ; різні екологічні заходи – в рамках проєктів з безпеки).

Дослідження, які вивчають стан довкілля Донбасу та вплив збройного конфлікту на природне середовище, наявні і є у відкритому доступі. Як правило, вони присвячені аналізу стану довкілля Донбасу та визначення основних екологічних проблем, що виникли внаслідок збройного конфлікту. Але широкого обговорення вони не набувають і тому не привертають увагу громадськості до екологічних проблем та необхідності їх вирішення. Дослідження у напрямі ролі ІГС у вирішенні питань довкілля Донбасу є практично відсутніми, а рекомендації щодо залучення громадськості до вирішення екологічних проблем наявні фрагментарно.

Громадянське суспільство Донецької і Луганської областей після 2014 року стало активно розвиватися: щороку створювались нові громадські організації, які ставили своїми пріоритетами вирішення численних проблем суспільства. Бум у зростанні кількості громадських організацій відбувся саме після початку збройного конфлікту. Багато організацій створювались як наслідок підвищення активності міжнародної спільноти на Сході України, що надавало більше можливостей для самих інститутів громадянського суспільства для реалізації ними поставлених цілей і завдань. З одного боку, активізація громадянського суспільства сприяла вирішенню багатьох проблем на Сході України. З іншого боку, з'явилась проблема «грантожерства» та пошуку ресурсів заради ресурсів, а не заради вирішення певних проблем. У той же час, деякі організації, які були створені до 2014 року, припинили своє існування або через переміщення і розсіювання членів організації по всій Україні, або через неможливість деяких людей виїхати з тимчасово окупованих територій.

Суто «екологічних організацій», для яких питання захисту довкілля є пріоритетним напрямом, є дуже мало на території Донбасу. Лише 19% від всіх опитаних в ході дослідження ІГС зазначили про пріоритетність напрямку захисту довкілля та вирішення екологічних проблем серед напрямів своєї діяльності. При чому, більшість з них розташована на території Донецької області. З цих ІГС не всі є юридичними особами: деякі представлені ініціативними групами, які разом реалізують певні проєкти щодо охорони природного середовища, або, власне, окремими активістами. Відсутність великої кількості потужних суто екологічних громадських організацій обумовлює і відсутність залежності таких організацій від органів влади чи бізнесу. Оскільки екологічні проблеми не є «нагальними» та «розповсюдженими», у органів влади чи великого бізнесу немає причин шукати друзі для себе організації. Можливо, при підвищенні уваги до екологічних проблем Донбасу ця ситуація зміниться.

Серед екологічних проблем, які бачать актуальними ІГС Донбасу, відсутні суто «регіональні» проблеми (як, наприклад, вплив збройного конфлікту на стан довкілля). Найбільш актуальними з точки зору громадськості Донбасу є стан водних ресурсів; поводження з відходами; промислове забруднення; стан атмосферного повітря; стан екосистеми і озеленення. При чому, деякі проблеми збігаються, а деякі різняться. Основна відмінність між двома областями полягає у визначенні таких проблем, як промислове забруднення ІГС Донецької області (про що майже не зазначали ІГС Луганської області), і стан екосистеми і озеленення, про що переважно зазначали ІГС Луганської області (і у меншому ступені ІГС Донецької області).

Топ-пріоритети діяльності ІГС Донбасу не зовсім збігаються з визначеними ними топ-проблемами. Основні пріоритети ІГС Донбасу у напрямі захисту довкілля включають поводження з сміттям (сортування відходів); просвітницьку діяльність у напрямі підвищення рівня екологічної культури і освіти; вирішення питання забруднення водойм (розчистка водойм); активізація суспільства у вирішенні екологічних проблем; збереження екосистеми і різноманіття; роботи з благоустрою і озеленення. Тобто пріоритетні напрями діяльності ІГС є більш практичними, мають «швидкі» результати, і майже не стосуються довготривалих проєктів і роботи, яка іноді є більш інтелектуальною, потребує зусиль, які приносять результати лише через великий проміжок часу.

Серед основних причин, чому ІГС не займаються вирішенням певних актуальних для Донбасу екологічних проблем, зазначають і недостатність ресурсів, знань та досвіду, і брак людей, і відсутність інструментів впливу і підтримки з боку влади. Ті екоактивісти, які постійно займаються екологічними проблемами, зазначають про значні витрати часу і власних ресурсів, неможливість розірватися між спільними екологічними цінностями та власним життям і необхідністю заробляти гроші для своїх родин. «Екологія», на їхню думку, є складною темою, а окремі результати можна чекати роками, тому рано чи пізно вони стають перед вибором – або працювати і жити повноцінним власним життям, або залишатися активним у сфері вирішення екологічних проблем. Проте через відсутність підтримки донорів, такі активісти мають шукати інші ресурси та соратників, і може статися ситуація, коли вони стануть залежними від «великого» бізнесу. Отже, з одного боку, «жалко кидати» те, чим давно займалися, а з іншого боку «передати немає кому».

Окрім громадських організацій, ініціативних груп та активістів, були також опитані представники закладів вищої освіти, які мають кафедри, що здійснюють освітню і наукову діяльність у напрямі екології. Саме вони в основному здійснюють дослідницьку діяльність, а також долучаються як експерти до розробок програм і стратегій розвитку різного рівня. З одного боку, у закладів вищої освіти є такий цінний ресурс, як студенти (як часто є молодими людьми), з іншого боку, є проблема браку фінансових ресурсів. Дослідження і активності зі студентами часто здійснюються на власній ініціативі з урахуванням своїх наукових та суспільних інтересів.

ІГС Донбасу співпрацюють з різними стейкхолдерами у напрямі вирішення екологічних питань. Дуже часто ця співпраця полягає у спільній організації і проведенні заходів та акцій. ІГС висловили позитивне відношення і до потенційної майбутньої співпраці і участі у мережових проєктах. Проте в існуванні мереж та реалізації спільних проєктів дуже важливим є роль організатора або координатора, який візьме на себе функції з організації спільної діяльності, постійної підтримки контактів, справедливого розподілу ресурсів тощо. Мережування може бути і ситуативним: для вирішення певних нагальних проблем або реалізації важливого заходу багато хто, насправді, готовий об'єднати зусилля. У співпраці важливим є також співвідношення професіоналізму і зусиль, доброзичливого ставлення один до одного.

Основними джерелами фінансування діяльності ІГС в екологічному напрямі є волонтерство і власні кошти. Менше половини опитаних ІГС отримували підтримку від міжнародних організацій та брали участь у виконанні грантових проєктів, що мали на меті сприяння вирішенню певних екологічних проблем. Саме фінансова підтримка була зазначена ІГС як пріоритетна потреба, наступною за якою стала потреба в людських ресурсах. На жаль, низький рівень активності громадськості є проблемою не лише для ІГС, що займаються питаннями довкілля Донбасу. Згідно дослідження Індексу соціальної згуртованості і примирення (Index SCORE)¹⁶, активне громадянство в Донецькій області дорівнює 3,7 з 10 можливих, а в Луганській області – взагалі 2,5. Незацікавленість населення була визначена також одним з основних ризиків діяльності ІГС у напрямі захисту довкілля.

Свою роль у вирішенні довкілля Донбасу ІГС бачать по-різному. Дехто зазначає конкретні напрями діяльності, за якими бачить свій вплив на вирішення екологічних проблем, як наприклад, просвітництво та інформування. Дехто зазначає про ступінь впливу на зміни стосовно охорони природного середовища в своїй громаді. В цілому, свою роль ІГС не бачать як суттєву і вирішальну, що обумовлено і обмеженою кількістю суто екологічних організацій, і відсутністю уваги і суттєвої підтримки від різних стейкхолдерів до екологічних проблем, і неперіоритетністю екологічного напрямку серед інших напрямів діяльності ІГС. Проте багато хто продовжує займатися екологічними заходами і готовий доєднатися до різноманітних ініціатив у сфері захисту довкілля.

¹⁶ Social Cohesion and Reconciliation Index. Ukraine. URL: <https://www.scoreforpeace.org/en/ukraine/2018-General%20population%20Government%20Controlled%20Areas-114>

Додатки

А. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з усією країною в період 2010-2019 років (стан атмосферного повітря)

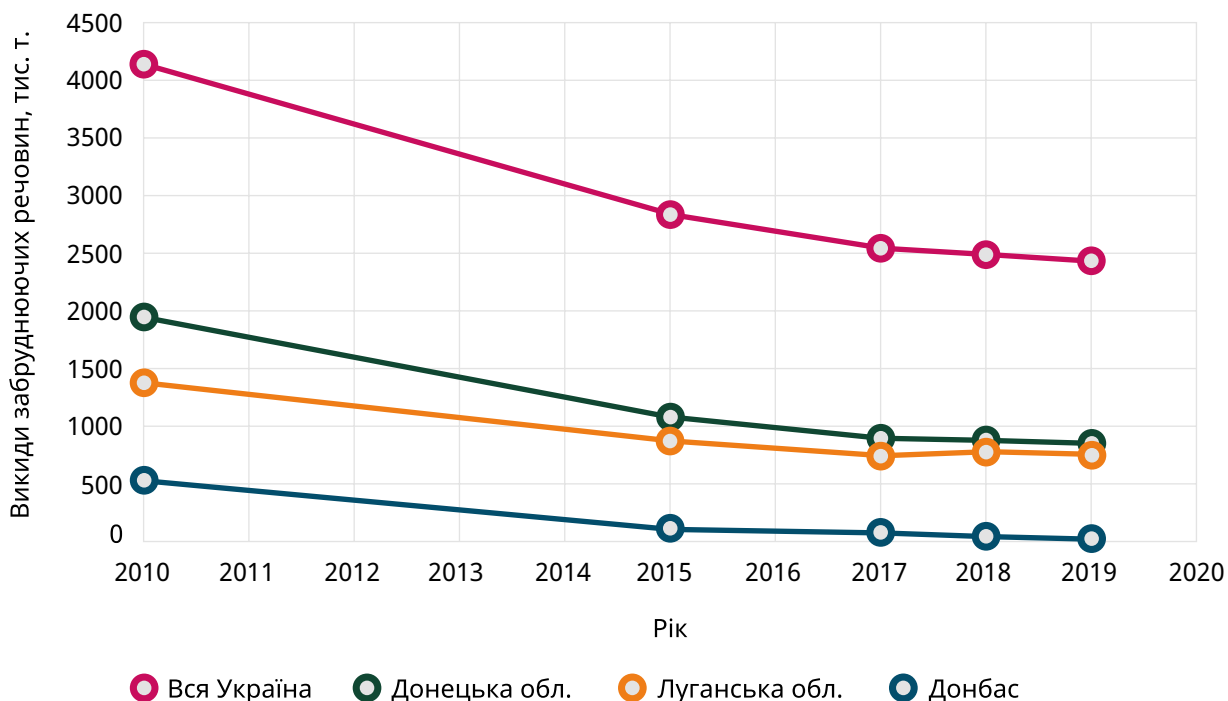

Рисунок А-1 – Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення за роками в усій країні та на Донбасі¹⁷

Таблиця А-1 – Порівняльний аналіз падіння викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Рік	2010	2015	2017	2018	2019
Викиди, тис. т.					
Вся Україна	4131,6	2857,4	2584,9	2508,3	2459,5
Донецька обл.	1378,1	917,6	784,8	790,2	773,5
Луганська обл.	511,7	115,2	75,1	46,7	37,4
Донбас	1889,8	1032,8	859,9	836,9	810,9
Темп зростання відносно 2010 р., %					
Вся Україна	100,0	69,2	62,6	60,7	59,5
Донецька обл.	100,0	66,6	56,9	57,3	56,1
Луганська обл.	100,0	22,5	14,7	9,1	7,3
Донбас	100,0	54,7	45,5	44,3	42,9

¹⁷ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

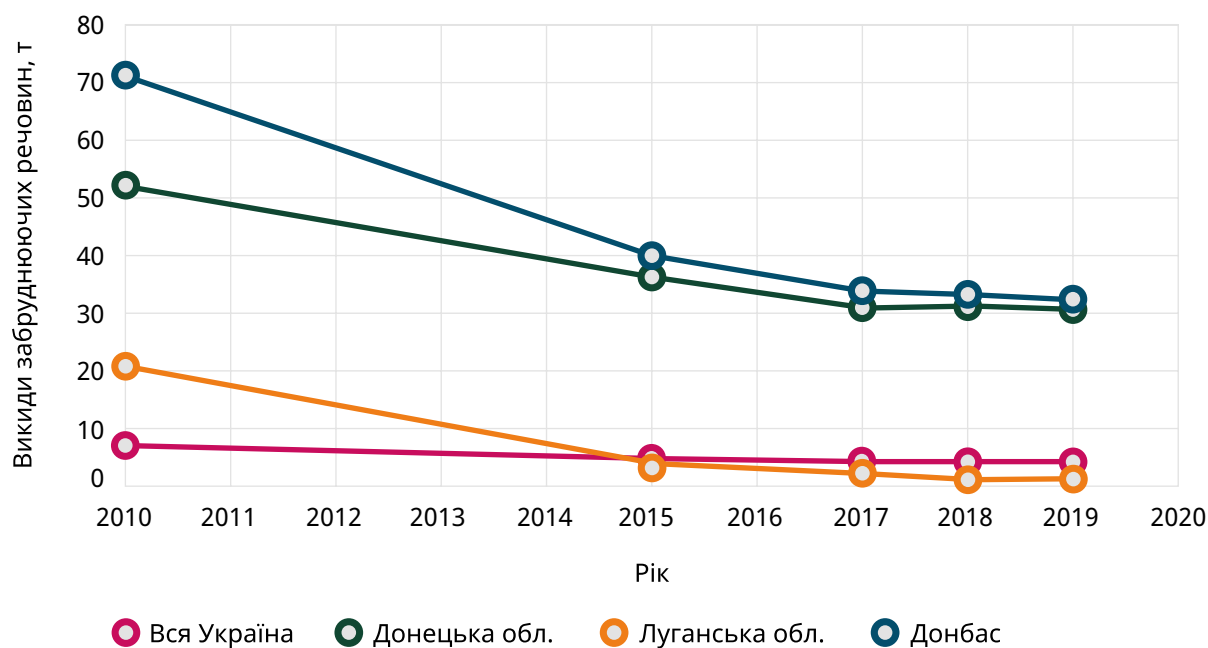

Рисунок А-2 – Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення за роками на одиницю площі¹⁸

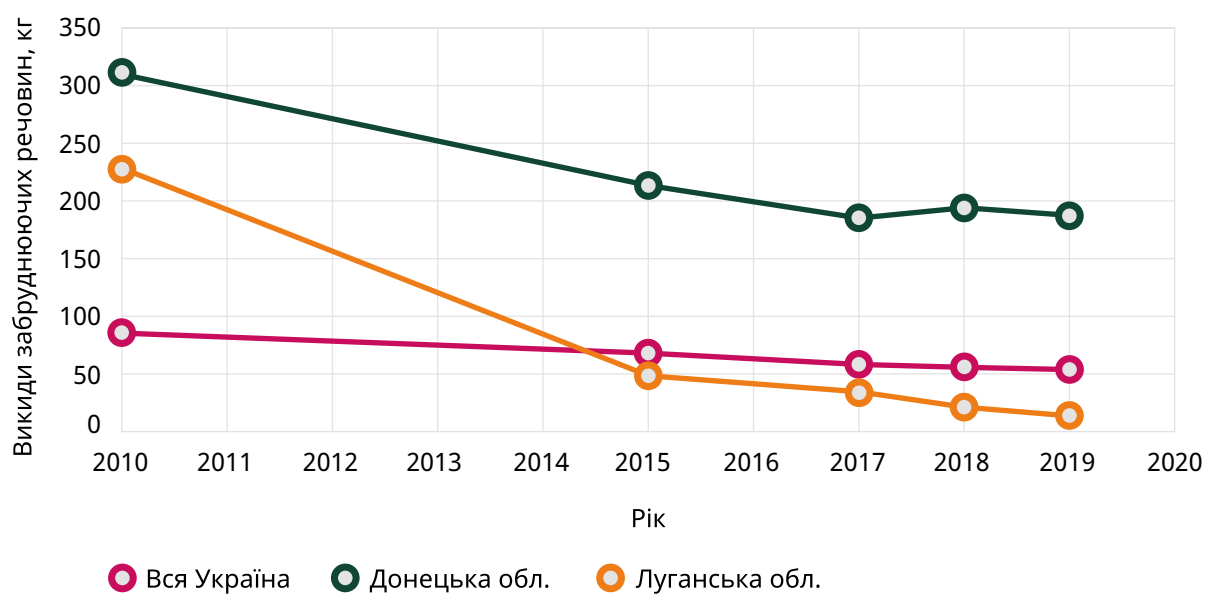

Рисунок А-3 – Зміна викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення за роками на одну особу¹⁹

¹⁸ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

¹⁹ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

**Таблиця А-2 – Динаміка викидів основних забруднювачів від стаціонарних джерел
забруднення в атмосферне повітря²⁰**

Забруднювач	Викиди, тис. т				
	2010	2015	2017	2018	2019
Суспендовані тверді частки					
Вся Україна	562,1	349,6	319,5	317,5	310,3
Донецька обл.	194,2	99,0	76,2	75,4	75,7
Луганська обл.	55,7	15,0	10,4	8,1	7,8
Діоксид сірки					
Вся Україна	1206,3	830,3	726,2	698,1	676,0
Донецька обл.	373,4	257,7	233,7	243,7	222,7
Луганська обл.	131,1	43,9	33,3	16,1	9,9
Діоксид азоту					
Вся Україна	310,5	233,8	215,5	215,5	205,1
Донецька обл.	77,7	52,5	44,8	44,3	42,5
Луганська обл.	28,1	10,3	8,1	6,9	5,0
Оксид вуглецю					
Вся Україна	1063,8	764,1	728,4	744,3	748,4
Донецька обл.	382,5	249,6	255,5	276,7	293,9
Луганська обл.	121,6	35,8	16,3	11,7	11,2
Неметанові леткі органічні сполуки					
Вся Україна	66,0	47,3	53,1	43,7	42,5
Донецька обл.	4,0	0,7	0,8	0,7	0,7
Луганська обл.	10,8	4,0	3,9	0,6	0,6
Аміак					
Вся Україна	25,1	18,8	17,4	16,8	17,9
Донецька обл.	1,9	0,2	0,2	0,2	0,2
Луганська обл.	1,0	0,2	0,2	0,2	0,3
Метан					
Вся Україна	844,8	514,1	499,0	451,1	441,7
Донецька обл.	325,9	176,6	166,6	142,5	132,9
Луганська обл.	160,7	4,7	2,4	2,4	2,0
Діоксид вуглецю					
Вся Україна	165041	138932	124217	126378	121282
Донецька обл.	59013	35999	22880	25143	23528
Луганська обл.	10807	6550	4244	3175	24,03

²⁰ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця А-3 – Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення за окремими населеними пунктами Луганської та Донецької областей у 2019 році ²¹

№	Населені пункти	Всього	Кількість викидів, тис. т		
			Діоксид сірки	Оксид вуглецю	Метан
1	Донецька область	773,5	222,8	293,9	132,9
2	Авдіївка	10,5	1,6	3,6	0,1
3	Білицьке	0,9	0,0	0,2	0,5
4	Білозерське	4,8	0,1	0,1	4,5
5	Вугледар	28,6	0,2	0,0	27,8
6	Волноваха	0,8	0,1	0,0	0,3
7	Торецьк	5,2	0,2	0,5	4,0
8	Мирноград	3,8	0,2	0,0	3,3
9	Добропілля	23,0	1,9	1,5	16,8
10	Дорожнє	0,4	0,0	0,0	0,0
11	Гірник	0,3	0,1	0,0	0,0
12	Курахове	131,8	88,4	0,9	0,1
13	Курищине	1,2	0,0	0,0	1,2
14	Краматорськ	6,9	2,1	0,9	0,0
15	Покровськ	53,7	0,4	0,4	52,2
16	Маріуполь	330,1	12,0	216,3	2,0
17	Соледар	0,7		0,4	0,0
18	Новгородівка	4,9	0,6	0,4	3,3
19	Райгородок	61,2	44,8	0,5	0,0
20	Новоєкономічне	12,1	0,1	0,2	11,5
21	Селидове	0,1	0,1	0,0	0,0
22	Слов'янськ	0,4	0,0	0,1	0,0
23	Світлодарськ	77,6	62,2	0,5	0,1
24	Українськ	0,5	0,2	0,1	0,0
25	Луганська область	37,3	9,9	11,2	2,0
26	Щастя	17,5	7,3	0,3	0,0
27	Лисичанськ	13,1	0,3	2,5	0,5
28	Привілля	6,5	0,8	4,6	0,5
29	Сєвєродонецьк	1,0	0,0	0,1	0,0
30	Рубіжне	1,2	0,1	0,8	0,0

²¹ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця А-4 – Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення за видами економічної діяльності у 2019 році ²²

	Вся Україна		Донецька область		Луганська область	
Усі види економічної діяльності, у т.ч.	2459,5		773,5		37,4	
Добувна промисловість і роздроблення кар'єрів	418,9	17,0%	138,5	17,9%	14,7	39,3%
Переробна промисловість	890,3	36,2%	344,5	44,5%	2,3	6,1%
Постачання електро-енергії, газу, пари та кондиційованого повітря	960,7	39,1%	285,7	36,9%	18,2	48,7%
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	18,9	0,8%	0,3	0,04%	0	0%
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5,9	0,2%	0,6	0,1%	1	2,7%

²² Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Б. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з усією країною в період 2010-2019 років (стан водних ресурсів)

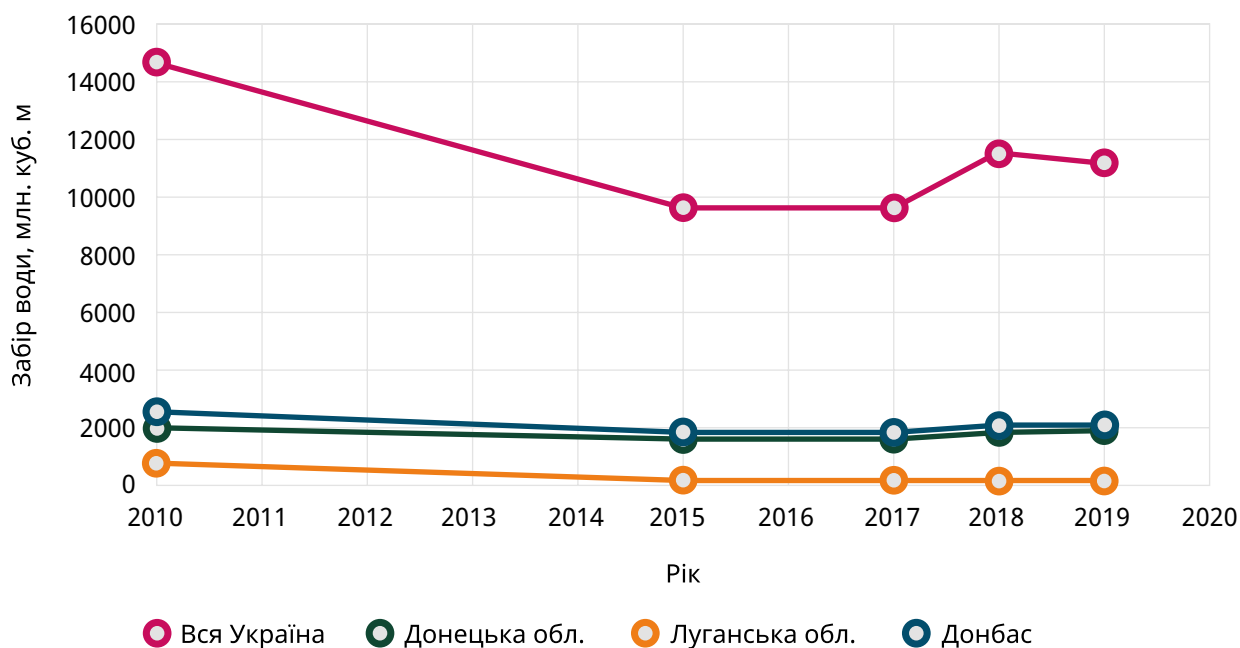

Рисунок Б-1 – Забір води з природних водних об'єктів по всій країні, в регіоні Донбасу та окремо в Луганській і Донецькій областях²³

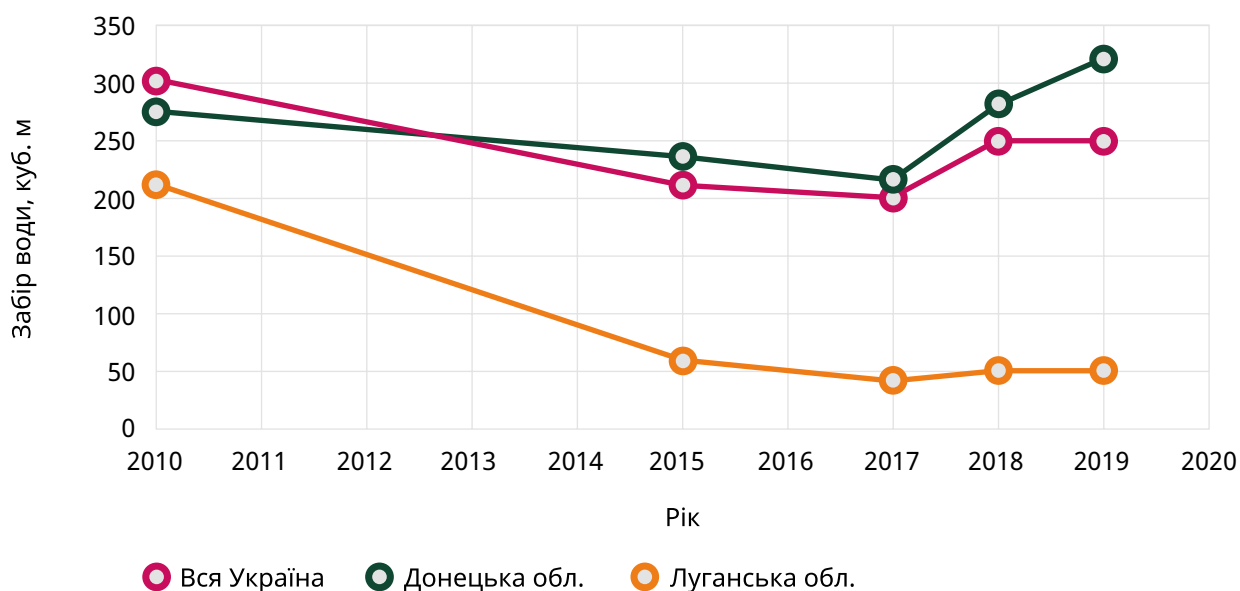

Рисунок Б-2 – Забір води з природних водних об'єктів по всій країні та окремо в Луганській і Донецькій областях в розрахунку на одну особу²⁴

²³ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

²⁴ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця Б-1 – Використання свіжої води на потреби в Україні в цілому та в Луганській і Донецькій областях у 2019 році ²⁵

Показник	Вся Україна		Донецька область		Луганська область	
Всього, млн. м3, у т.ч. на потреби	7318		1251		64	
Питні і санітарно-гігієнічні	1148	15,7%	99	7,9%	12	18,8%
Виробничі	4723	64,5%	1139	91%	50	78,1%
Зрошення	1343	18,4%	8	0,6%	1	1,6%
Інші	104	1,4%	5	0,4%	1	1,6%

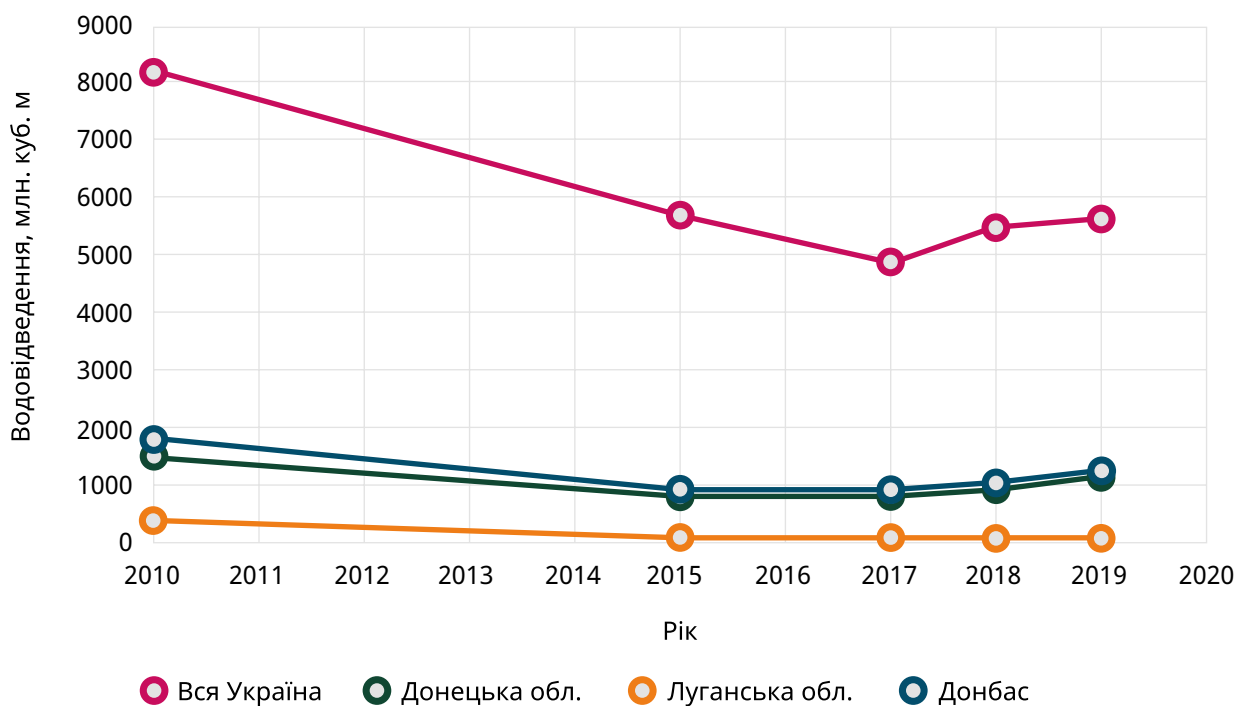

Рисунок Б-3 – Загальне водовідведення по всій країні, в регіоні Донбасу та окремо в Луганській і Донецькій областях ²⁶

²⁵ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

²⁶ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця Б-2 – Загальне водовідведення за приймачами стічних вод та категоріями води в Україні в цілому, та окремо в Луганській і Донецькій областях у 2019 році ²⁷

	Кількість підприємств, що скидали зворотні стічні води	Скинуто зворотних стічних вод, млн. м3						
		Всього	За приймачами			За категоріями води		
			У поверхневі водні об'єкти	У підземні горизонти	В неводні об'єкти	Стічні	Шахтно-кар'єрні	Колекторно-дренажні
Вся Україна	1887	5573	5374	10	189	5049	227	297
Донецька область	113	1148	1145	-	3	1086	61	1
Луганська область	28	41	40	-	1	23	17	1

Таблиця Б-3 – Скидання в поверхневі водні об'єкти забруднюючих речовин в складі стічних вод в Україні в цілому, та окремо в Луганській і Донецькій областях у 2019 році ²⁸

	Кількість, т					
	Нафто-продукти	Залізо	Магній	Кальцій	Натрій	Фосфати
Вся Україна	224,9	385,3	207,3	1916,6	200,7	5708
Донецька область	18,4	36,0	-	-	-	516,5
Луганська область	1,4	4,4	14,0	51,0	-	41,9

²⁷ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

²⁸ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

В. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з усією Україною в період 2010-2019 років (забруднення внаслідок сільськогосподарської діяльності)

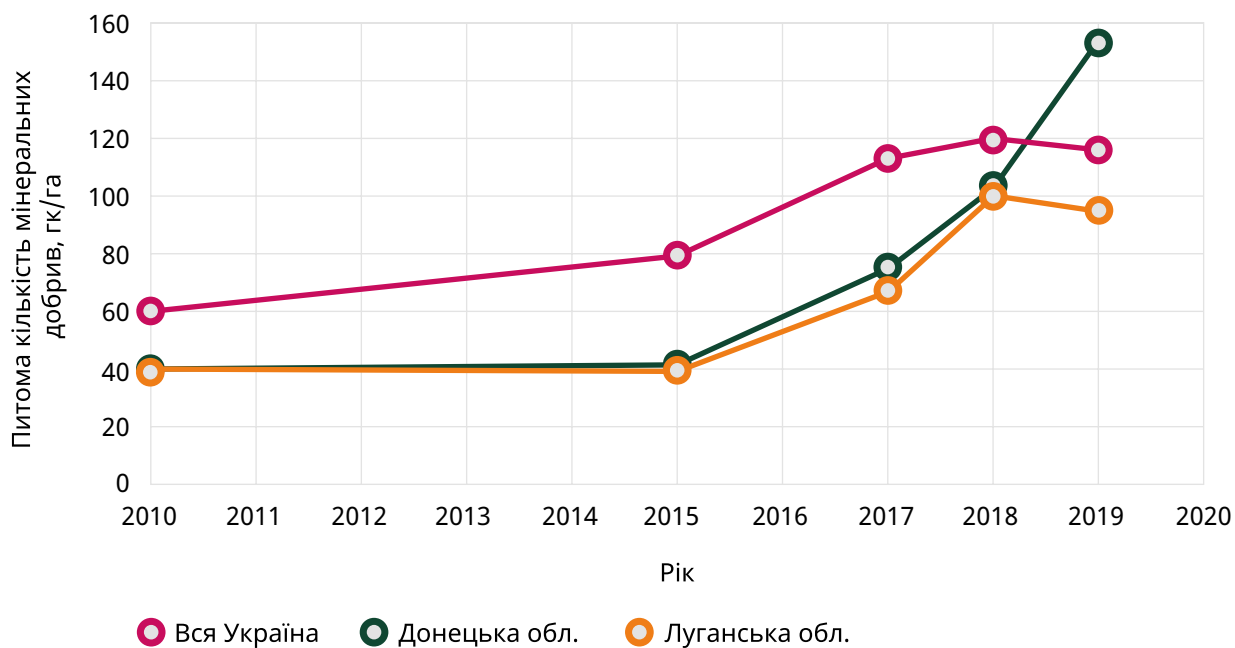

Рисунок В-1 – Внесення мінеральних добрив на 1 г посівної площі в усій країні та окремо в Луганській і Донецькій областях ²⁹

²⁹ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Г. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з усією Україною в період 2010-2019 років (поводження з відходами)

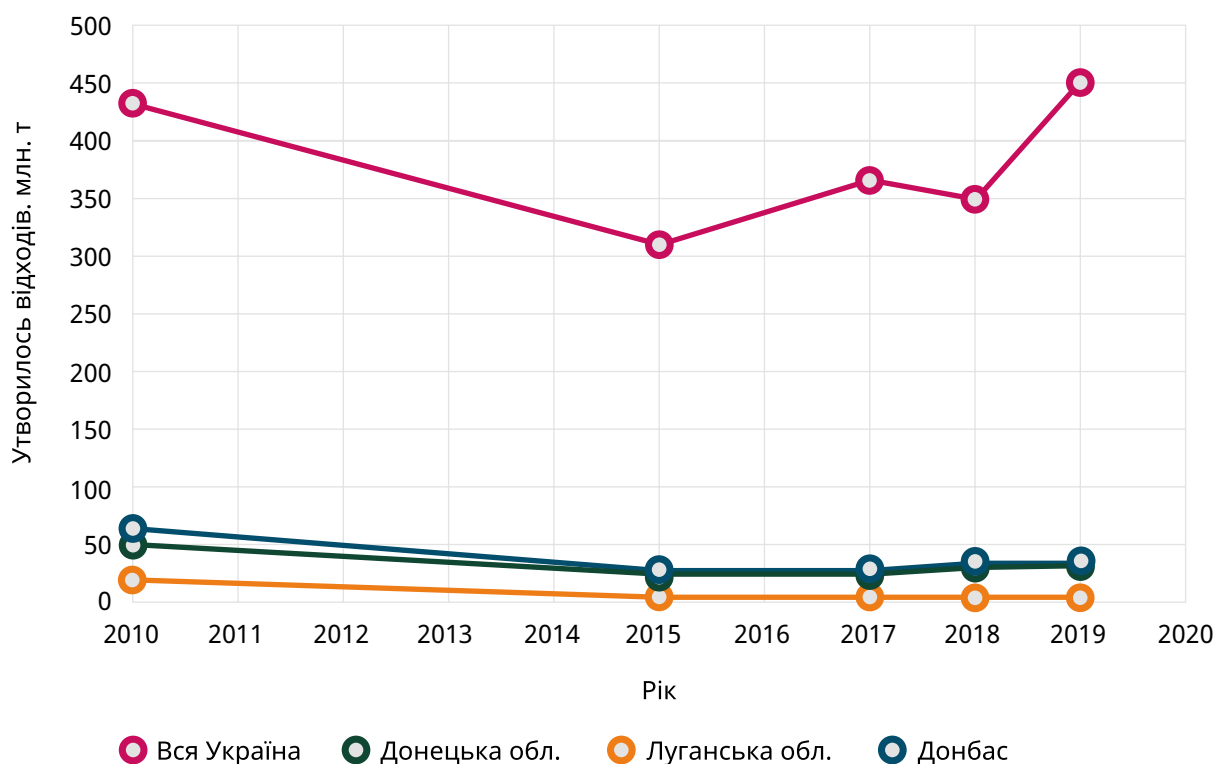

Рисунок Г-1 – Утворення відходів по всій Україні, в регіоні Донбасу та окремо в Луганській і Донецькій областях³⁰

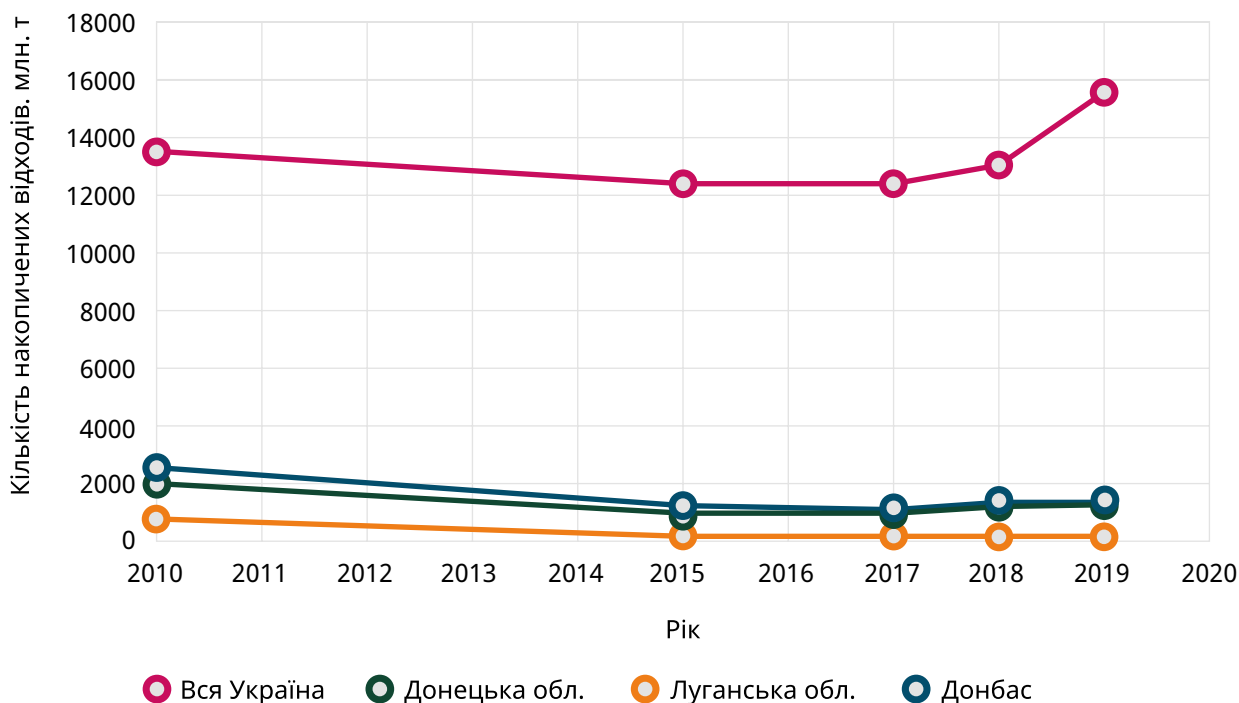

Рисунок Г-2 – Накопичення відходів по всій Україні, в регіоні Донбасу та окремо в Луганській і Донецькій областях³¹

³⁰ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

³¹ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця Г-1 – Основні показники утворення та поводження з відходами I-III класів небезпеки в Україні в цілому, та Луганській і Донецькій областях у 2019 році ³²

	Утворено, т	Утилізовано, т	Спалено, т	Видалено у спеціально відведені місця та об'єкти, т
Відходи I класу небезпеки				
Вся Україна	1798	215,8	90,8	-
Донецька область	222,0	-	-	-
Луганська область	80,3	0,5	-	-
Відходи II класу небезпеки				
Вся Україна	28391	32548	1402,7	50,2
Донецька область	12681	24895	0,9	49,5
Луганська область	274,2	24,1	13,8	-
Відходи III класу небезпеки				
Вся Україна	522788	219310	9132	93212
Донецька область	134378	59605	30,7	19042
Луганська область	5457	-	4763	1339
Побутові відходи				
Вся Україна	11792746	50,3	199511	7098976
Донецька область	710839	21,4	-	454889
Луганська область	150740	-	0,5	150406

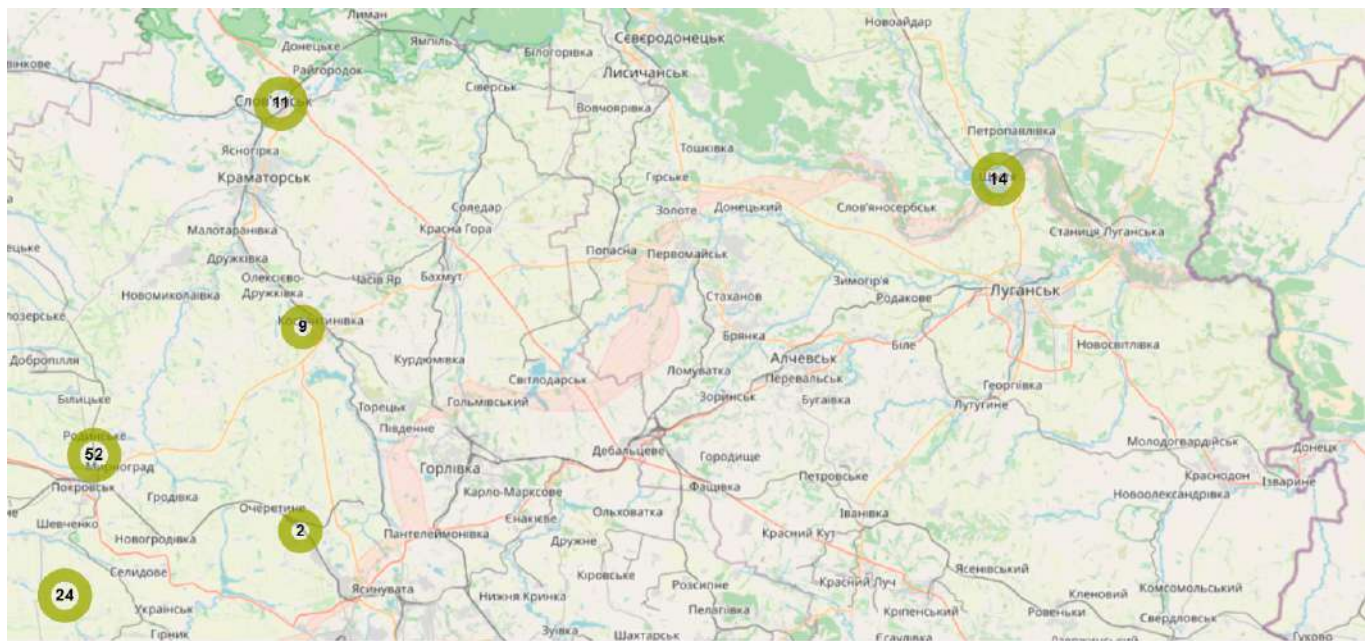

Рисунок Г-3 – Ідентифіковані стихійні сміттєзвалища Донбасу ³³

³² Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

³³ Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Інтерактивна мапа. URL: <https://ecomapa.gov.ua/>

Д. Статистичні дані щодо показників, які характеризують стан довкілля Донбасу в порівнянні з усією Україною в період 2010-2019 років (інвестиції в довкілля)

Таблиця Д-1 – Динаміка капітальних інвестицій і поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища ³⁴

	Інвестиції за роками, млн. грн				
	2010	2015	2017	2018	2019
Капітальні інвестиції					
Вся Україна	2762	7676	11026	10074	16255
Донецька область	575	232	775	1514	2589
Луганська область	103	52	13,5	29	17,5
Поточні витрати					
Вся Україна	2762	7676	11026	10074	16255
Донецька область	575	232	775	1514	2589
Луганська область	103	52	13,5	29	17,5

³⁴ Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Фото: Металургійний комбінат «Азовсталь», 5 червня 2018 рік

У публікації використано роботи фотографа Сергія Ваганова, м. Маріуполь

Дизайн Марина Юрасьова